

Caribische kinderen van de rekening

Een onderzoek naar armoede-
gerelateerde problematiek van
alleenstaande ouders en hun
kinderen in Caribisch Nederland

Onderzoeksteam

Annemarie Tuzgöl-Broekhoven, projectleider
Swetlana Gijsbertha, onderzoeker
Marit Hopman, wetenschappelijk medewerker Kinderombudsman
Coby van der Kooi, senior beleidsadviseur Kinderombudsman
Gaby von Maltzahn, coördinator Caribisch Nederland
Eva Roest, onderzoeker

Inhoudsopgave

	Het verhaal van Shanice (11 jaar)	4
	Caribische kinderen van de rekening	5
1	Waarom dit onderzoek?	7
	1.1 Aanleiding	7
	1.2 Achtergrond	7
	1.3 Doel- en vraagstelling	8
	1.4 Reikwijdte	9
	1.5 Aanpak	9
	1.6 Leeswijzer	10
2	De financiële kwetsbaarheid van eenoudergezinnen	12
	2.1 Inleiding	12
	2.2 Een inkomen genereren is een uitdaging	12
	2.3 Kosten van levensonderhoud en andere noodzakelijke kosten (nog steeds) te hoog	17
	2.4 Noodgedwongen keuzes maken	20
	2.5 Zorgen over de toekomst	21
	2.6 Wat kinderen belangrijk vinden	22
3	Alleenstaand ouderschap en opvoedingsproblemen als gevolg van armoede	24
	3.1 Inleiding	24
	3.2 Tekort aan (betaalbare) woningen leidt tot spanningen in huis	24
	3.3 Mentale overbelasting	26
	3.4 Er alleen voor staan in de opvoeding	27
	3.5 Zorgen over de sociaal-emotionele ontwikkeling van kinderen.	29
	3.6 Situatie van alleenstaande migrantenouder zonder verblijfsvergunning extra kwetsbaar	31
4	Beschikbare, toegankelijk en passende voorzieningen zijn belangrijk om armoede te bestrijden	35
	4.1 Inleiding	35
	4.2 Volwassenonderwijs en scholingsmogelijkheden	35
	4.3 Juridische ondersteuning en schuldhulp	36
	4.4 Goedwerkend openbaar vervoer	37
	4.5 Speciaal onderwijs	38
	4.6 Preventieve zorg bij opvoedvragen	40
	4.7 Integrale aanpak hulpverlening	41
5	Conclusies en aanbevelingen	42
	5.1 Inleiding	42
	5.2 Nog steeds schrijnende armoede in Caribisch Nederland	42
	5.3 Hoe het tij te keren?	43
	5.4 Wat betekent dit voor Shanice en haar moeder?	45
	5.5 Aanbevelingen	47
	Bijlage 1 Getouwtrek om een sociaal minimum	48
	Bijlage 2 Omgevingsvoorwaarden kwaliteit van leven	50
	Bijlage 3 Literatuurlijst	51

Het verhaal van Shanice (11 jaar)

Gelukkig, het is maandag, Shanice is blij dat ze weer naar school kan want het weekend is best saai. In het weekend werkt haar moeder in de nagelsalon, daarom past Shanice op haar jongere zusje en tweelingbroertjes. Ze is wel een beetje jaloers op Gianni, haar vriendinnetje dat in het weekend altijd naar de knutselclub gaat. Daar maakt ze allemaal leuke dingen en heeft ze lol met andere kinderen. Gianni heeft gevraagd of ze ook komt, maar ze heeft het niet eens aan haar moeder gevraagd, daar is toch geen geld voor. En al was er wel geld, hoe zou ze daar moeten komen? Gianni wordt altijd gebracht en gehaald door haar vader, maar mama is aan het werk en háár vader heeft ze al honderd jaar niet gezien. Er rijdt geen bus en niemand kan haar halen of brengen.

Shanice maakt haar zusje die bij haar op de kamer slaapt wakker en loopt direct door naar de kamer waar haar moeder met haar broertjes slaapt. Mama is al weg, naar het hotel waar ze op doordeweekse dagen kamermeisje is en in de keuken helpt. Opschieten jongens, maant ze de tweeling. Het is zeker twintig minuten lopen naar school en Shanice ziet er nu al tegenop om haar schoenen aan te doen. Ze zijn sinds kort te klein maar mama heeft nu echt geen geld voor nieuwe schoenen. Het liefst zou ze op haar blote voeten naar school gaan maar toen ze dat eens voorstelde, begon mama meteen te schreeuwen dat ze dat uit haar hoofd laat: dan zien de mensen dat ze het niet breed hebben. Omdat mama zo veel werkt, is ze altijd moe. Maar zij is ook best wel moe, ze moet zó veel doen: afwassen, schoonmaken, wassen, boodschappen halen, koken... Als ze iets vergeet, wordt mama boos. Mama is vaak boos omdat ze zo moe is, dat begrijpt Shanice wel. Toen de tweeling nog klein was, was alles anders. Dat was leuk! Ze woonden toen met Danilo, de vader van de tweeling, in een groter huis, dicht bij school. Het was gezellig: ooms en tantes kwamen langs en mama lachte vaak. Maar langzamerhand kwamen er steeds meer ruzies en hoe meer er gescholden werd, hoe minder mama lachte. Als er klappen vielen, zorgde Shanice snel dat ze met haar zusje en de tweeling ontsnapten, zodat ze het niet hoefden te zien. De eerste keer dat Danilo mama sloeg, had ze geprobeerd mama te helpen maar toen had ze zelf klappen gekregen dus daarna durfde ze dat niet meer. Shanice was blij dat Danilo uiteindelijk vertrok. Nou ja, vertrok: hij had iets gedaan wat niet goed was, had mama gezegd, waardoor hij naar de gevangenis moest. Daar hadden mama, zij en de kleintjes hem nog een keer bezocht. Dat was een heel leuke dag: de mensen daar waren heel aardig. Ze kreeg een aai over haar bol, lekkers en een bewaker ging zelfs even balletje met hen trappen in de gang.

In het wankel kastje naast de lege ijskast ligt nog wat brood van gister. Shanice verdeelt het eerlijk tussen de drie en neemt zelf het laatste korstje. Voor ze het huis verlaten, inspecteert ze het haar en de kleding van de anderen. De veters van haar broertje zitten weer los. Al duizend keer heeft ze hem voorgedaan hoe hij zijn veters moet strikken, maar hij krijgt het maar niet voor elkaar. Gelukkig kunnen ze wel goed tellen, dat heeft ze hen ook geleerd. Ze verheugt zich op vanavond, dan is mama eindelijk een avond vrij. Misschien, als mama niet te moe is, kunnen ze een tiktok-video maken met elkaar, dat zou leuk zijn. Ook wil ze nog leren voor haar proefwerk, dat gaat altijd lastig als ze op de kleintjes moet passen.

Als ze precies om 7:10 uur bij school arriveren, voelt Shanice zich ontspannen. Het voelt vrij als anderen op haar zusje en de tweeling letten. Tegelijkertijd is ze ook een beetje moe. Op school weten ze niet echt hoe de situatie thuis is, want dat gaat ze niet aan, zegt mama. Shanice heeft trek! Ze neemt plaats aan tafel en laadt haar bord vol. Ze weet dat als haar maag gevuld is, ze veel beter op kan letten tijdens de les. Gelukkig kan ze goed leren maar als het haar allemaal te veel wordt, als ze zorgen heeft om mama en de kleintjes, lukt het minder goed. En dan raakt ze gestrest, want ze wil hoe dan ook haar diploma halen en doorleren. Zij wil later niet zoals haar moeder allemaal baantjes hebben, ze wil een echte baan. Zodat ze later van niemand afhankelijk is. Daar gaat ze heel erg haar best voor doen!

Caribische kinderen van de rekening

Dit rapport begint met het verhaal van Shanice, een jong Bonairiaans meisje dat met haar jongere zusje en tweelingbroertjes bij haar moeder opgroeit. Een meisje als zovelen in Caribisch Nederland. Wat dat betreft staat het verhaal van Shanice niet op zichzelf. Tijdens dit onderzoek, dat gaat over opvoedings- en ontwikkelingsproblemen die alleenstaande ouders en hun kinderen ondervinden als zij met te weinig geld rond moeten komen, hebben wij méér van dit soort verhalen gehoord. Zowel van alleenstaande ouders als van hun kinderen. Wij denken aan die moeder van meerdere kinderen die wij bezochten in haar kleine, verwaarloosde huisje met één slaapkamer. Zij heeft twee baantjes en werkt zich een slag in de rondte om het hoofd boven water te kunnen houden. Geld voor een grotere woning is er niet. Het huisje ligt in een onveilige buurt en zij maakt zich zorgen over het welzijn van haar kinderen. Als zij 's avonds moet werken heeft zij geen oppas en zwerven haar kinderen op straat. En de moeder die wij op haar werk bezochten en ons huilend vertelde dat zij geen geld heeft om schoolspullen voor haar kind te kopen omdat zij niet in aanmerking komt voor bijzondere onderstand. Of de vader die zijn kinderen 's avonds geen warme maaltijd kan geven. Wat ons in het bijzonder opviel is dat de ouders bijna allemaal één of meer banen hadden, maar bij lange na niet genoeg verdienden om in de basale levensbehoeften te voorzien. Kinderen zoals Shanice vertelden dat zij, omdat hun moeder altijd aan het werk is, niet alleen voor zichzelf maar ook voor hun jongere broertjes en zusjes moeten zorgen en veel huishoudelijke taken hebben. Dat zij hun slaapkamer met andere gezins- of familieleden moeten delen omdat het huis zo klein is en er meer familieleden wonen, én dat er buiten school zo weinig voor hen te doen is op de eilanden.

De verhalen laten zien dat alleenstaande ouders en hun kinderen op meerdere terreinen belemmeringen ervaren en welke impact dit heeft op de samenleving. De ouders verdienen te weinig om van te leven en beschikken niet over financiële buffers. De stress die het leven in armoede oproept leidt ertoe dat zij minder goed in staat zijn om voor hun kinderen te zorgen. Door financiële problemen zijn de ouders te gespannen om hun kinderen voldoende aandacht te geven, of ze hebben er de tijd niet voor omdat ze veel moeten werken, ook buiten school- en kantooruren. En de kinderen kunnen doordat ouders niet beschikbaar zijn om te helpen, stress, vermoeidheid, en gebrek aan (gezond) voedsel minder goed meekomen op school. Daar komt bij dat de ouders vaak niet beschikken over sociaal netwerk waar ze op kunnen terugvallen, óf het ontbreekt hen aan hulp vanuit formele organisaties. Zoals hulp bij de opvoeding of hulp bij het regelen van hun geldzaken. En de andere ouder neemt over het algemeen geen financiële- en/of opvoedingsverantwoordelijkheid. Dat betekent dat de opvoedende ouder er letterlijk alleen voor staat. En daarmee hun kinderen ook.

Wij vallen, na onze rapporten over ouderen en jongeren, in herhaling als wij zeggen dat de inkomens op de eilanden te laag, de kosten van levensonderhoud te hoog en de voorzieningen te beperkt zijn. Bij elk bezoek aan de Caribische eilanden vallen ons de omstandigheden op waarin de eilandbewoners moeten leven. Ook tijdens dit onderzoek. Wij zagen hoe de mensen met meerdere baantjes proberen alle ballen in de lucht te houden. Daar kun je alleen maar respect voor hebben. Hoe pijnlijk is het dan om te horen dat 'Den Haag' eind 2021 de minimumlonen in Caribisch Nederland niet wilde verhogen 'omdat het de prikkel om te werken zou wegnemen'?

Wij blijven erop hameren dat er zo snel mogelijk een einde moet komen aan de voortdurende armoede in Caribisch Nederland. Zowel in onze rapporten¹ als in gesprekken met bewindspersonen of Kamerleden. We putten hoop uit het feit dat een aantal van de

¹ Kinderombudsman (16 juni 2021). Als je het ons vraagt. Kinderen op de BES-eilanden. Rapportnummer KOM003/2021; Nationale ombudsman, rapport Oog voor ouderen in Caribisch Nederland, september 2019. [Rapport 2019/045](#); Nationale ombudsman en Kinderombudsman, rapport Het maakt uit waar je wieg gestaan heeft, september 2020. [Rapport 2020/030](#)

aanbevelingen uit onze rapporten inmiddels is opgevolgd² en dat armoedebestrijding in Caribisch Nederland prominenter op de politieke agenda staat. Er zijn zeker stappen gezet. Zo zijn het minimumloon en de uitkeringen met 10% verhoogd, is de kinderbijslag verhoogd én zijn er maatregelen ingesteld om de kosten van het levensonderhoud te verlagen, zoals bij kinderopvang. Maar, alle inspanningen ten spijt, deze stappen gaan te langzaam en hebben te weinig effect. Armoede is voor een groot aantal eilandbewoners nog steeds dagelijkse realiteit. Ongeveer 40% van de mensen leeft onder het bestaansminimum. Om te voorkomen dat dit zijn weerslag heeft op de volgende generatie, zal sneller gehandeld moeten worden. Er moet een sociaal minimum worden vastgesteld met bedragen die gebaseerd zijn op de werkelijke kosten van levensonderhoud. Alleen dán kan armoede – en de problemen die daar het gevolg van zijn – serieus worden bestreden.

Naast bestaanszekerheid moet meer worden ingezet op arbeidsgelegenheid en scholingsmogelijkheden voor ouders, op het nemen van preventieve maatregelen in het sociale domein én op een effectieve aanpak van schulden. En op de ondersteuning van de kinderen die nú in deze situatie zitten en zich als gevolg hiervan niet optimaal kunnen ontwikkelen. Maar dat alles vereist een integrale visie en beleid op armoede en juist dát ontbreekt op de eilanden. Het komt deels doordat men elkaar moeilijk weet te vinden, deels doordat de Nederlandse overheid te weinig investeert om de situatie op de eilanden structureel te verbeteren en deels doordat de kinderen waar het om gaat niet écht gezien en geholpen worden.

In ons werk zien wij keer op keer dat het op de eilanden ontbreekt aan beleid op verschillende maatschappelijke thema's zoals armoede, ouderen, werkgelegenheid en vluchtelingen. Beleid dat aansluit op de leefsituatie van de mensen in Caribisch Nederland. Nog te vaak kijkt 'Den Haag' met een Europees Nederlands bril naar de armoedeproblematiek in Caribisch Nederland en maakt beleid zonder rekening te houden met lokale omstandigheden. Het is niet realistisch te verwachten dat de bijzondere gemeenten hiermee zélf aan de slag gaan. Daarvoor is het aantal ambtenaren van de openbare lichamen te gering, het aantal taken te veel en de problemen te groot. Wij vinden dat er een dialoog moet komen over het ontwikkelen van beleid dat zowel het Europees deel als het Caribisch deel van Nederland ondersteunt. Het delen van kennis en kunde draagt bij aan inclusief beleid dat ruimte biedt aan de bijzonderheden en eigenheid van elke regio. Kortom, het is essentieel dat 'Den Haag' en de eilanden meer samenwerken en samen optrekken. En ook dit is niets nieuws, maar toch komt het er onvoldoende van.

Wij roepen de overheden aan beide zijde van de oceaan nogmaals op snel en adequaat werk te maken van armoedebestrijding in Caribisch Nederland. De overheden hebben een zorgplicht voor hun inwoners, van jong naar oud, en daarmee de verantwoordelijkheid ervoor te zorgen dat groepen mensen niet worden buitengesloten of weggezet. Laten we er met elkaar voor zorgen dat de mensen in Caribisch Nederland niet langer kinderen van de rekening zijn!

De Nationale ombudsman,

De Kinderombudsvrouw,

Reinier van Zutphen

Margrite Kalverboer

² Zo is de dagopvang voor ouderen structureel uitgebreid en is er op Bonaire een project begeleid kamer wonen voor jongeren gestart.

1 Waarom dit onderzoek?

1.1 Aanleiding

Armoede in Caribisch Nederland baart de Nationale ombudsman en de Kinderombudsman lange tijd grote zorgen. Zij staan daarin niet alleen. Instanties als het College voor de Rechten van de Mens en Unicef, maar ook Kamerleden van verschillende politieke partijen trekken regelmatig aan de bel en hameren erop dat in de eerste levensbehoefte kunnen voorzien een (sociaal) grondrecht is; een grondrecht dat ook in Caribisch Nederland geborgd moet zijn.³ Ondanks inspanningen van de vorige kabinetten om de inkomenspositie van de inwoners te verbeteren en de kosten van het levensonderhoud op de eilanden te verlagen⁴ zien beide ombudsmannen te weinig progressie. Het was de aanleiding een breed thematisch driedelig onderzoek naar armoede in Caribisch Nederland te starten. In dit hoofdstuk wordt de achtergrond van het thematisch onderzoek en de focus van dit specifieke onderzoek nader uiteengezet.

1.2 Achtergrond

Om armoedeproblematiek in Caribisch Nederland hoog op de politieke agenda te krijgen – en te houden – kondigde de Nationale ombudsman een onderzoek naar armoede-gerelateerde problematiek in Caribisch Nederland aan. Dit is een onderzoek geworden wat bestaat uit drie soortgelijke deelonderzoeken, waar in kaart wordt gebracht tegen welke knelpunten drie ‘groepen’ kwetsbare inwoners van Caribisch Nederland aanlopen. Het gaat hierbij om (1) [AOV-gerechtigden](#) die rond of onder de armoedegrens leven; (2) [jongvolwassenen](#) die er, als zij eenmaal achttien zijn geworden, alleen voor staan; en (3) [alleenstaande ouders](#) die met hun kinderen in armoede leven en daardoor problemen ervaren in de opvoeding. Het tweede onderzoek hebben de Nationale ombudsman en de Kinderombudsman gezamenlijk uitgevoerd. Ook dit derde onderzoek – en tevens laatste in de reeks – doen zij samen.

Hoewel recent het wettelijk minimumloon, de uitkeringen, de kinderbijslag op de eilanden zijn verhoogd en het programma BES(t)4Kids is opgestart, hebben alleenstaande ouders die de monden van meerdere kinderen moeten voeden het (nog steeds) zwaar in Caribisch Nederland. De Kinderombudsman en de Nationale ombudsman vinden dan ook dat de groep alleenstaande ouders die rond of onder de armoedegrens leven extra aandacht verdient. Hetzelfde geldt voor hun kinderen. Vaak gaat het om jonge alleenstaande moeders die met een veelheid aan problemen worden geconfronteerd. Alimentatie wordt lang niet altijd betaald. Het vinden of het behouden van werk, zeker in tijden van de coronapandemie is moeilijk. Meestal lukt het niet geschikte en betaalbare huisvesting te vinden en daarnaast hebben sommige alleenstaande ouders (en hun kinderen) te maken (gehad) met huiselijk geweld. Naast de algemene effecten van armoede, die meerdere groepen in Caribisch Nederland treffen, speelt er voor de groep alleenstaande ouders nog een aantal specifieke problemen. Ze staan er soms letterlijk helemaal alleen voor. Zij zijn, omdat ze niet kunnen leunen op een partner die mede voor de kinderen zorgt, afhankelijk van goede en betrouwbare kinderopvang of een netwerk als zij moeten werken. Opvoedvragen kunnen niet met een partner worden gedeeld. Er is weinig tijd en ruimte voor rust en ontspanning voor henzelf. Als gevolg van armoede staat de kwaliteit van leven van de kinderen onder druk.⁵ Kinderen hebben onder meer te maken met niet-adequate verzorging, onveiligheid thuis en een gebrek aan structuur, regels en ondersteuning. Het kan hierdoor lastiger zijn mee te komen op school.

³ Zie: <https://www.unicef.nl/nieuws/2019-10-03-teveel-onduidelijkheid-over-welzijn-kinderen-caribisch-nederland>; en <https://mensenrechten.nl/nl/nieuws/gelijke-rechten-moeten-ook-opgaan-voor-caribisch-nederland>.

⁴ [Kamerbrief voortgangsrapportage ijkpunt bestaanszekerheid Caribisch Nederland, 27 juni 2019](#); [Kamerbrief voortgangsrapportage ijkpunt bestaanszekerheid Caribisch Nederland 2020, 8 juli 2020](#), [Kamerbrief voortgangsrapportage ijkpunt bestaanszekerheid Caribisch Nederland 2021, 14 juni 2021](#).

⁵ De kwaliteit van leven wordt bepaald door 14 omgevingsvoorwaarden. In het rapport wordt op verschillende punten ingegaan op het effect van armoede op deze 14 omgevingsvoorwaarden. Een volledig overzicht van de omgevingsvoorwaarden is opgenomen in bijlage 2.

Ook hebben zij gebrek aan mogelijkheden om te participeren. Een onderzoek naar armoede onder alleenstaande ouders is daarmee in feite een onderzoek naar twee doelgroepen: ouders en hun kinderen.

Kinderrechtenverdrag en de Sustainable Development Goals

Hoewel ouders primair verantwoordelijk zijn voor hun kinderen ligt er een taak voor de Nederlandse overheid om, waar nodig, kinderen te ondersteunen in het volwaardig kunnen opgroeien en ontwikkelen.⁶ Deze taak geldt voor alle kinderen die in Nederland opgroeien. Dus ook voor kinderen die opgroeien in armoede en óók voor de kinderen die in Caribisch Nederland wonen. De verplichtingen volgen vanuit de ratificatie van het Internationaal Verdrag Inzake de Rechten van het Kind (IVRK).⁷ Daarnaast onderschrijft de Nederlandse overheid de Sustainable Development Goals (SDG's) zoals deze door de Verenigde Naties (VN) zijn opgesteld. In het IVRK staat een aantal rechten van kinderen benoemd dat zich direct dan wel indirect verhoudt tot het opgroeien in armoede. Hieronder valt bijvoorbeeld het recht op een toereikende levensstandaard (artikel 27), het recht op sociale voorzieningen (artikel 26) en het recht op bescherming tegen verwaarlozing en geweld (artikel 19). Een uitgebreider overzicht van de aan armoede-gerelateerde kinderrechten is opgenomen in de tweede bijlage van het rapport *Het maakt uit waar je wieg heeft gestaan*.⁸

Gezien de brede impact van armoede op het leven en de ontwikkelingskansen van mensen, en kinderen in het bijzonder, is het voorkomen en bestrijden van armoede en het effect daarvan op het leven van kinderen en volwassenen een belangrijk doel binnen de SDG's.⁹ Volgens SDG 1 mag niemand in 2030 nog in extreme armoede leven. De SDG gaat verder dan alleen zorgen dat armoede de wereld uitgaat. Het aantal vrouwen, mannen en kinderen dat onder de armoedegrens leeft, moet tot zeker de helft worden teruggebracht. Iedereen heeft gelijke rechten op economische middelen, heeft toegang tot basisdiensten en een sociaal vangnet. Ook moeten arme mensen weerbaar zijn op het moment dat er een natuurramp plaatsvindt of als er een economische, sociale of ecologische crisis is.¹⁰

De Nationale ombudsman en de Kinderombudsman dragen bij aan SDG 1 door gezamenlijk verantwoordelijkheid te nemen en aandacht te vragen voor het uitbannen van armoede en het tegengaan van de negatieve impact van armoede op opgroei- en ontwikkelingskansen. Met dit brede thematische onderzoek beogen zij (overheids) instanties uit te dagen creatieve oplossingen te bedenken om armoede in Caribisch Nederland te bestrijden. Als uitgangspunt geldt dat hierbij ook geluisterd wordt naar de wensen van de volwassenen en de kinderen die het betreft.

1.3 Doel- en vraagstelling

Met het huidige onderzoek willen de Nationale ombudsman en de Kinderombudsman nagaan welke belemmeringen Caribisch Nederlandse alleenstaande ouders en hun kinderen die rond of onder de armoedegrens leven, in het dagelijks leven tegenkomen. Wat hebben alleenstaande ouders in armoede nodig om op adequate wijze vorm te kunnen geven aan de opvoeding van hun kinderen? En welke knelpunten ervaren kinderen van alleenstaande ouders in armoede? Welke voorzieningen hebben zij nodig om op een adequate manier

⁶ Zie artikel 6 IVRK.

⁷ In bijlage 2 van dat rapport worden de bepalingen in het IVRK nader uitgewerkt.

⁸ Nationale ombudsman en Kinderombudsman, *Het maakt uit waar je wieg heeft gestaan*, sept. 2020.

⁹ Ook wel Duurzame Ontwikkelingsdoelen genoemd.

¹⁰ Zie <https://www.nen.nl/Normontwikkeling/SDG/1-Geen-armoede.htm>.

te kunnen opgroeien en zich verder te kunnen ontwikkelen? Het onderzoek heeft tot doel om tot oplossingsrichtingen te komen die bijdragen aan het voorkomen dan wel bestrijden van armoede. Dit vergt echter een lange adem, terwijl de urgentie van de (bijkomende) problemen hoog is. Met dit onderzoek willen de ombudsmannen dan ook tevens tot concrete aanbevelingen komen die ook op relatief korte termijn geïmplementeerd zouden kunnen worden. Mogelijkheden om de problematiek van alleenstaande ouders én de effecten van armoede bij alleenstaand ouderschap op hun kinderen nu al aan te pakken.

In dit onderzoek staan de ervaringen van de alleenstaande ouders en van hun kinderen zelf centraal. Reflecties van de overheid en betrokken organisaties op de door hen ervaren knelpunten en oplossingsmogelijkheden zullen in het onderzoek meegenomen worden om te komen tot effectieve aanbevelingen. De resultaten van eerdere (armoede)onderzoeken van de ombudsman en Kinderombudsman worden in dit onderzoek meegenomen.

1.4 Reikwijdte

Dit onderzoek richt zich specifiek op alleenstaande ouders en hun kinderen die rond of onder de armoedegrens moeten leven. Een zekere overlap met het vorige onderzoek¹¹ is onvermijdelijk. Immers, een relatief groot aantal alleenstaande ouders valt eveneens onder de doelgroep van jongvolwassenen. Toch vinden de Kinderombudsman en Nationale ombudsman een separaat onderzoek nodig, omdat het vorige onderzoek zich vooral richtte op de overgang naar meerderjarigheid en wat armoede betekent voor de kansen die jongeren hebben op een gezond en kansrijk volwassen bestaan. Dit onderzoek richt zich op de problemen die armoede meebrengt voor de opvoeding (skwaliteit), het ouderschap en de verdere ontwikkeling van kinderen.

De ombudsmannen beseffen dat de drie eilanden van Caribisch Nederland van elkaar verschillen. Zo zijn Saba en St. Eustatius qua inwonersaantal behoorlijk kleiner dan Bonaire. Dit brengt positieve kanten met zich mee doordat op deze eilanden meer naar elkaar wordt omgekeken, maar het leidt er óók toe dat iedereen alles van elkaar weet. Daarnaast heeft Bonaire in tegenstelling tot Saba en St. Eustatius te maken met een toestroom van nieuwe inwoners vanuit Venezuela en Curaçao, vanwege de slechte(re) leefomstandigheden in die landen. Op Bonaire wordt – zeker onder de doelgroep – voornamelijk Papiaments gesproken en op Saba en St. Eustatius is de voertaal Engels. Het Nederlands wordt voornamelijk op bestuurlijk niveau gesproken. In de bestuurscultuur zijn er eveneens verschillen waar te nemen. Waar relevant wordt in dit rapport gespecificeerd naar de afzonderlijke eilanden.

1.5 Aanpak

Medewerkers van de Nationale ombudsman en van de Kinderombudsman hebben tijdens de spreekuren in Caribisch Nederland soms gesprekken met alleenstaande ouders, die verschillende (financieel gerelateerde) knelpunten ervaren en daar met de overheid niet uitkomen. In het kader van dit onderzoek is naar deze klachten en signalen gekeken. Daarnaast zijn relevante Kamerstukken bestudeerd en is literatuurstudie gedaan. Omdat over het onderwerp ‘armoede’ in Caribisch Nederland al veel is onderzocht en geschreven, door zowel de ombudsmannen en door andere partijen, is ervoor gekozen voort te bouwen op deze rapportages.

De onderzoekers hebben (soms digitaal) gesproken met verschillende (overheids)instanties op de eilanden, waaronder de Rijksvertegenwoordiger, de Rijksdienst Caribisch Nederland (RCN), de openbare lichamen, Centrum Jeugd en Gezin (CJG), Voogdijraad, Zorg en Jeugd Caribisch Nederland (ZJCN), Korps Politie Caribisch Nederland (KPCN), een gedeputeerde op Bonaire, Consumentenbond Unkobon, Stichting Project, Rosa di Sharon, Expertisecentrum Onderwijs en Zorg (EOZ), Expertise Centre Education Care (EC2&ECE), Mental Health Caribbean (MHC), Krusada Bonaire onderdeel vrouwenopvang Tabita, BES(t)4Kids, (huis)artsen, kinderopvanglocaties en een aantal (basis)scholen.

¹¹ Nationale ombudsman en Kinderombudsman, *Het maakt uit waar je wieg heeft gestaan*, 8 september 2020.

In totaal hebben in het kader van dit onderzoek gesprekken plaatsgevonden met meer dan 40 hulpverleners en professionals op de eilanden. Daarnaast is in Europees Nederland gesproken met medewerkers van het ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties (BZK), het ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid (SZW), het ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport (VWS), het ministerie van Onderwijs en Cultuur en Wetenschap (OCW).

Werkbezoeken

Begin oktober 2021 hebben de Kinderombudsman, een medewerker van de Kinderombudsman en twee medewerkers van de Nationale ombudsman Bonaire bezocht. Op 7 oktober 2021 is daar een expertmeeting georganiseerd waaraan 14 professionals hebben deelgenomen.

Begin februari 2022 heeft een werkbezoek aan Saba en aan St. Eustatius plaatsgevonden. Tijdens de werkbezoeken is, naast professionals, gesproken met 23 alleenstaande ouders en met 21 kinderen. In het rapport zijn eveneens drie verhalen van professionals opgenomen. Deze persoonlijke verhalen beschrijven waar professionals in de dagelijkse praktijk tegenaanlopen. Hun namen zijn gefingeerd.

1.6 Leeswijzer

Het rapport is als volgt opgebouwd. In hoofdstuk 2 worden voornamelijk financiële knelpunten waar alleenstaande ouders en hun kinderen tegenaanlopen beschreven. Hoofdstuk 3 ziet vooral op de sociaal-emotionele problemen die deze groep ervaart. Het gemis aan bepaalde voorzieningen en welke knelpunten dat veroorzaakt staat in hoofdstuk 4 vermeld. Tot slot staan in hoofdstuk 5 de conclusie en aanbevelingen. De eerste bijlage bevat een beknopt overzicht van relevante ontwikkelingen die betrekking hebben op de bestaanszekerheid in Caribisch Nederland. Een overzicht van de omgevingsvoorwaarden staat in bijlage 2. In de laatste bijlage is een lijst van geraadpleegde literatuur en andere relevante bronnen opgenomen.

De ombudsmannen geloven in de kracht van het persoonlijk verhaal. Daarom begint dit rapport met het verhaal van Shanice. Het verhaal van Shanice is weliswaar fictief maar haar ervaringen zijn gebaseerd op de verhalen die kinderen aan de onderzoekers hebben verteld. In elk hoofdstuk staan citaten van alleenstaande ouders, kinderen en professionals uit gesprekken en/of correspondentie. De citaten of stukjes tekst die in dit onderzoek zijn opgenomen zijn bedoeld om verschillende zienswijzen en perspectieven te illustreren. Dit is hún verhaal en het zijn hún ervaringen. Om anonimiteit te waarborgen is informatie die terug te leiden is tot de persoon uit de citaten verwijderd.

Juan, een professional werkzaam op Bonaire

“Leven op de eilanden is duur. Voedsel maar ook doodnormale gebruiksartikelen zijn twee keer zo duur als in Nederland. Met als direct gevolg dat het leven van veel mensen maar bovenal een alleenstaande moeder of vader vaak één grote struggle is. Om het hoofd boven water te houden, moet er gewerkt worden. En omdat deze ouders vaak laag opgeleid zijn, betekent dat dat zij vaak meerdere banen hebben om de eindjes aan elkaar te knopen. Waardoor er vanzelfsprekend weinig tot geen tijd overblijft voor de kinderen waardoor die, letterlijk, het kind van de rekening zijn. Ik ken een vrouw met een licht verstandelijke beperking met kinderen van verschillende vaders, die allemaal uit beeld zijn. Zij is afhankelijk van derden en de onderstand \$386 per maand. Een bedrag waar alles van gedaan moet worden – wat natuurlijk helemaal niet kan. Met als gevolg dat zij en haar kinderen inwonen bij familie. Waar al veel mensen bij elkaar wonen, twee- of driekamerwoningen die bewoond worden door tien, soms zelfs twaalf personen, zijn geen uitzondering. Met als gevolg spanningen, huiselijk geweld, drugs, alcohol en soms kindermishandeling. Een jongere die vroeg in zijn leven wordt blootgesteld aan interrelationele traumatische ervaringen, waaronder fysieke of emotionele mishandeling of verwaarlozing, kunnen hierdoor klachten ontwikkelen. Dit kan zijn in de vorm van post- traumatische stressstoornis (PTSS) met negatieve stemming en cognities, maar ook angstklachten en hechtingsproblemen.

Deze moeder is afhankelijk van onderstand, andere alleenstaande moeders hebben verschillende banen. Zeven dagen per week werken, is geen uitzondering. Er moet immers brood op de plank komen. En dat is letterlijk brood: er zijn legio gezinnen waar dit het enige is wat op het menu staat. Door het vele werken, de continue stress, is er domweg geen tijd voor de kinderen. En nee, dat is géén bewuste verwaarlozing, dat wil ik benadrukken, het is een kwestie van geen keus hebben. Komen de kinderen van deze vrouwen in de hulpverlening terecht, dan verschijnen zij vaak niet op de afspraken. Omdat ze of op uren moeten komen waarop ze werken, of omdat zij moeten vrij nemen en die uren niet uitbetaald krijgen. En niet te vergeten de groep moeders die geen financiële middelen heeft om het vervoer te betalen om op hun afspraak te verschijnen. Deze groep motiveren om de hulp te geven aan het kind, is bijna ondoenlijk. Met alle consequenties van dien voor het kind, dat daardoor niet geholpen kan worden. Bij kinderen lopen we aan tegen gedragsproblematiek, al dan niet veroorzaakt door trauma's of huiselijk geweld. Ik weet nog goed dat ik een keer de moeder sprak van een kind dat echt hulp nodig had. Zij zei: 'Ik wil wel komen maar als ik kom, dan verlies ik mijn baan.' Omdat we als organisatie begrijpen hoe zwaar deze vrouwen het al hebben, zoeken we naar andere oplossingen, bijvoorbeeld door ook na werktijd kantoor te houden.

Als ik in het weekend over het eiland rijd, dan zie ik kinderen in bepaalde wijken kinderen van pakweg zeven, acht jaar oud, die alleen rondzwerven op straat omdat er geen toezicht is en speeltuinen, waar kinderen kunnen spelen onder toezicht, daar ontbreken. Omdat de moeders niet genoeg tijd hebben voor hun kinderen, er weinig individuele aandacht is, is er ook sprake van hechtingsproblematiek. Met als gevolg dat deze kinderen niet goed met hun emoties om kunnen gaan en niet hebben geleerd hun emoties te uiten. Kijk ik naar deze kinderen en de kinderen wiens wieg in beter gesitueerde gezinnen stond, dan is er een groot verschil, met name in de mate van zelfvertrouwen die die laatste groep kinderen heeft. Zij kunnen beter hun grenzen aangeven, zijn mondiger, sterker. De kinderen uit de eerstgenoemde gezinnen staan bij hun geboorte al met 1-0 achter. En: een kind dat verwaarloosd is, gaat zelf ook weer verwaarlozen. Het is een vicieuze cirkel. Die begint en eindigt met armoede. Want als je alleen maar kunt denken: hoe overleef ik, dan is er geen ruimte voor iets anders. Iets wat als een rode draad loopt door het leven van de armsten op de eilanden.

Door Covid hebben veel alleenstaande moeders die vaak banen hebben in de horeca en het hotelwezen hun banen verloren. Gelukkig komt het toerisme geleidelijk weer op gang maar de achterstand die deze groep al had, staat nu op 5-0. En zie dat maar weer eens in te halen. Daarbij: na covid is het levensonderhoud op de eilanden met 28% gestegen. Mensen zijn ten einde raad omdat ze niet meer weten hoe ze hun problemen het hoofd moeten bieden.”

2 De financiële kwetsbaarheid van eenoudergezinnen

2.1 Inleiding

Eenoudergezinnen zijn door verschillende oorzaken financieel extra kwetsbaar. In het algemeen is het grootste probleem op de eilanden dat de inkomens te laag en de kosten van het levensonderhoud te hoog zijn. Hier is al vaak op gewezen, óók in de twee vorige rapporten van de ombudsmannen. De krappe financiële situatie veroorzaakt bij veel eilandbewoners frustraties, spanningen en stress, met alle gevolgen van dien voor de opvoedingssituatie van kinderen. De ombudsmannen zien dat vooral alleenstaande ouders met meerdere kinderen risico lopen op armoede. Hun inkomen is simpelweg ontoereikend om van te kunnen leven, terwijl een groot aantal van deze ouders met twee banen het hoofd boven water probeert te houden. Met name de hoge kosten van de eerste levensbehoeften en andere noodzakelijke kosten, denk bijvoorbeeld aan school- of opleidingskosten zorgen voor financiële problemen. In dit hoofdstuk wordt op een aantal van deze punten nader ingegaan.

2.2 Een inkomen genereren is een uitdaging

Nog afgezien van het feit dat er over het algemeen weinig werk is op de eilanden, is het salaris van één baan meestal niet voldoende om alle kosten te dekken. Dat geldt met name voor eilandbewoners met zogenaamde 'losse jobs': banen op basis van een nul-urencontract.¹² In het rapport *Het maakt uit waar je wieg heeft gestaan* is hier uitvoerig op ingegaan. Opmerkelijk genoeg bleek tijdens dit onderzoek dat óók werknemers met een vast contract en een goede opleiding te weinig verdienen om rond te komen. Zo vertelde een alleenstaande moeder van twee kinderen, werkzaam in de kinderopvang:

"Ik heb lange tijd twee banen gehad. Voornamelijk om een auto te kunnen bekostigen. Zonder auto ben je nergens op het eiland, omdat er geen openbaar vervoer is. Ik moet mijn kinderen kunnen vervoeren en ik wil niet afhankelijk zijn van anderen. Maar warm eten kan ik mij niet veroorloven."

Vanwege de lage salarissen zoeken mensen, óók diegenen met een middeninkomen, een bijbaantje. Maar de banen liggen niet voor het oprapen op de eilanden.¹³ Voor laagopgeleiden is het perspectief op werk beperkt omdat banen waarvoor geen of weinig opleiding is vereist, meestal worden ingevuld door immigranten. Tot voor kort bood een (bij)baan in de horeca nog wel eens uitkomst. Helaas heeft het toerisme op de eilanden door de coronacrisis een zware klap gehad waardoor bijna tien procent hun baan heeft verloren.¹⁴ Een moeder van twee kleine kinderen:

"Ik werkte in de horeca en in de transportservice. Toen de pandemie uitbrak lukte het mij niet om een baan te vinden. Ik heb van alles geprobeerd: in de horeca, de dagopvang en de supermarkt maar zonder resultaat. Ik leef nu van een uitkering van \$350 per maand."

¹² Deze groep werknemers is bij een crisis, denk aan de coronapandemie, extra gevoelig voor het verlies van een baan.

¹³ Overigens kunnen werkzoekenden op Bonaire via Plenchi di Trabou in aanmerking komen voor een traject arbeidstoeleiding dat door Forma wordt verzorgd. Het openbaar lichaam en het Rijk werken daarin nauw samen.

¹⁴ Uit cijfers van het CBS blijkt dat er in 2019 1650 mensen werkzaam waren in de horeca, in 2020 waren dat er 1480.

Een aantal van hen moest noodgedwongen een beroep doen op de onderstand. Een werkloosheidsuitkering, zoals dat in Europees Nederland geldt, ontbreekt in Caribisch Nederland.

Verschillen met Europees Nederland

Eilandbewoners kunnen in aanmerking komen voor de Cessantia, een eenmalige uitkering bij onvrijwillig ontslag. Ook een arbeidsongeschiktheidsverzekering ontbreekt op de eilanden. Dit betekent dat inwoners die langdurig ziek zijn of wegens een arbeidsbeperking niet kunnen werken eveneens een beroep moeten doen op de onderstand. Binnen de onderstand kunnen betrokkenen wél aanspraak maken op een arbeidsongeschikte toeslag als ze door een arts volledig en duurzaam arbeidsongeschikt zijn verklaard. Daarnaast geldt er in Caribisch Nederland een sollicitatieplicht voor vrouwen met jonge kinderen, terwijl in Europees Nederland alleenstaande ouders met de volledige zorg voor één of meer kinderen tot 5 jaar volledig vrijgesteld kunnen worden van de arbeidsplicht. Wel kunnen er in specifieke gevallen uitzonderingen gemaakt worden.¹⁵ Tot slot hebben zwangere vrouwen die onderstand ontvangen een sollicitatieplicht tot aan hun zwangerschapsverlof.¹⁶

Knelpunten rond (het aanvragen van) de onderstand

Inwoners van Caribisch Nederland die geen werk hebben en niet rond kunnen komen, kunnen vanaf hun achttiende jaar een uitkering ('onderstand') aanvragen bij de unit SZW van de Rijksdienst Caribisch Nederland (RCN).¹⁷ Naast een aantal andere vereisten, moeten zij hiervoor minstens vijf jaar rechtmatig inwoner zijn van Caribisch Nederland. Ondanks dat de bedragen van de onderstand per 1 januari 2022 met 10% zijn verhoogd, is het nog steeds te weinig om van te kunnen leven. Ook als de ouder daarnaast kinderbijslag ontvangt en een beroep kan doen op *bijzondere* onderstand. Het risico op betalingsachterstanden is hierdoor groot. Een alleenstaande moeder van twee kinderen:

"Ik ontvang ongeveer \$300 per maand onderstand en ongeveer \$85 kinderbijslag per kind. Daar moet ik alles van doen en dat lukt niet. Daarom heb ik nu drie maanden huurachterstand. Ik weet niet hoe ik dat moet betalen."

Een bijkomend probleem is dat het aanvragen en verkrijgen van een uitkering lange tijd in beslag neemt en voor sommigen onnodige drempels opwerpt. Een aantal professionals stelt dat de overheid hier meer werk van moet maken en 'regelingen' moet versimpelen. Er moeten te veel formulieren ingevuld worden om aanspraak op een voorziening te kunnen maken of het is niet duidelijk bij welke instantie een verzoek om financiële ondersteuning moet worden ingediend, bij het openbaar lichaam of bij RCN-unit SZW.¹⁸ Een professional:

"Voor mensen met een lage opleiding is dat niet te doen. Het is allemaal te bureaucratisch en dat schikt mensen af."

¹⁵ Hierbij kan worden gedacht aan ziekte van een ouder of handicap van een kind.

¹⁶ Tenzij zij eerder arbeidsongeschikt zijn verklaard.

¹⁷ Hiervoor heeft RCN speciale spreekuren ingesteld. Hierin wordt bekeken in hoeverre een aanvrager aan de voorwaarden voldoet. Na toezegging duurt het volgens de website maximaal vijf weken voordat de eerste uitkering wordt ontvangen.

¹⁸ Dat speelt bijvoorbeeld bij de vergoeding voor schooluniformen, zie hierna onder kopje 2.3.

Hoewel het wettelijk gezien wel mogelijk is, zou een voorschot op de uitkering niet altijd worden verstrekt.¹⁹ Hierdoor hebben alleenstaande ouders naar eigen zeggen soms wekenlang geen inkomen. Sommige professionals pleiten al jaren voor een uitkering die aangepast is aan de lokale omstandigheden en waarbij eilandbewoners daadwerkelijk in hun levensbehoeften kunnen voorzien. Een professional:

“Lever maatwerk en onderken dat sommige gezinnen nu eenmaal niet passen in de huidige regels- en wetgeving maar wel aangewezen zijn op financiële steun van de overheid.”

In gesprekken werd aangegeven dat het maken van een afspraak voor het aanvragen van een uitkering ten minste een aantal weken duurt. Vervolgens moeten mensen, ook alleenstaande ouders met kleine kinderen, geen vijf, maar zeker zes tot acht weken wachten op een besluit op hun aanvraag om onderstand.

Wantrouwen

Daarbij ervaren eilandbewoners een zeker wantrouwen door RCN. Zij signaleren dat hun Facebook-pagina wordt gecontroleerd, een handelswijze die in Europees Nederland is afgekeurd. Niet alleen ouders maar ook professionals laten weten ‘dat RCN-unit SZW vanuit wantrouwen in plaats van uit vertrouwen werkt’. Een professional:

“Ze vragen je letterlijk het hemd van het lijf en soms blijkt dan achteraf voor niks. Mensen hebben het gevoel zich helemaal bloot te geven maar krijgen na weken te horen dat hun aanvraag is afgewezen. Soms vanwege ‘persoonlijke redenen’. Ik vind dat RCN-unit SZW niet met een professioneel oog naar zaken kijkt en vanuit de gedachte om mensen te helpen. Integendeel. Hierdoor gaan mensen de overheid wantrouwen.”

Terugvorderen

Eenmaal verkregen onderstand kan worden teruggevorderd als te veel of ten onrechte uitbetaalde (bijzondere) onderstand geconstateerd wordt. Hierop wordt volgens professionals erg strikt gehandhaafd. Het niet komen opdagen voor een herbeoordelingsgesprek kan al aanleiding zijn om de onderstand terug te vorderen. Zo ook als er een vermoeden is van samenwonen. De termijnen van terugvordering kan worden afgestemd op de betalingscapaciteit van de betrokkene, maar bedraagt minimaal 10% van het tweewekelijks onderstand bedrag. Dit is (te) veel voor mensen die al moeilijk rond kunnen komen. Een professional:

“Als je een week iemand te logeren hebt dan nemen ze de onderstand af. Ook als je een feestje organiseert wordt er gekort.”

Onheuse bejegening

Mensen die een beroep moeten doen op (bijzondere) onderstand zeggen niet altijd correct te worden bejegend door (het loket van) RCN-unit SZW. In gesprekken kwam naar voren dat aanvragen niet in behandeling worden genomen omdat op voorhand wordt aangenomen dat niet aan de gestelde eisen is voldaan. Een professional vertelde:

¹⁹ Ingevolge artikel 29 van het Besluit onderstand BES kan er een voorschot worden verleend zolang het recht op onderstand niet is vastgesteld. Hoe dit verder uitwerkt is niet in de Beleidsregels toepassing Besluit BES onderstand 2019 terug te vinden.

“De bejegening van mensen door SZW maakt het nog moeilijker. Er wordt geen open gesprek aangegaan maar mensen worden door SZW bevraagd alsof ze worden verhoord door de politie in verband met fraude.”

RCN-unit SZW liet weten nauwelijks klachten te ontvangen, ook niet over bejegening. Mogelijk is dit een gevolg van de kleinschaligheid van de eilanden ('ons kent ons') of angst voor eventuele gevolgen ('het kan tegen mij worden gebruikt'). Daarom is medio 2021 besloten een belevingsonderzoek in te stellen. Op die manier kan worden onderzocht hoe de dienstverlening van RCN-unit SZW door de inwoners van Caribisch Nederland wordt ervaren en wat er eventueel verbeterd zou kunnen worden. De resultaten van het belevingsonderzoek zijn, voor zover de ombudsmannen hebben kunnen achterhalen, bij de publicatie van dit rapport nog niet bekend.

Bijzondere onderstand is niet bij iedereen bekend

Voor noodzakelijke grote uitgaven, denk bijvoorbeeld aan de aanschaf van een bed, wasmachine, fornuis of aan een tegemoetkoming in schoolbenodigdheden, bestaat de bijzondere onderstand.²⁰ Bijzondere onderstand is een eenmalige uitkering en is bedoeld om eilandbewoners²¹ financieel te ondersteunen bij grote uitgaven. Bijzondere onderstand wordt niet in geld uitgekeerd maar in de vorm van goederen of diensten.

De [inkomsgrens](#) voor het ontvangen van bijzondere onderstand is vastgesteld op 120 procent van het wettelijk minimumloon. Slechts in het geval van zeer dringende redenen kan hier een uitzondering op worden gemaakt. Bijzondere onderstand kan – net als de onderstand – worden aangevraagd bij RCN-unit SZW. Om hiervoor in aanmerking te komen moet voldoende duidelijk zijn dat de te maken kosten noodzakelijk zijn en voortvloeien uit een bijzondere omstandigheid; er mag geen voorliggende voorziening zijn waaruit de kosten zouden kunnen worden vergoed en er mag geen sprake zijn van 'tekortschietend besef van verantwoordelijkheden'. De beoordeling van de noodzaak van de kosten en de omstandigheden van het geval is maatwerk, zo staat onder andere in de leidraad toetsing bijzondere onderstand RCN-unit SZW te lezen. Dit staat echter haaks op de verhalen van alleenstaande ouders die aangaven dat zij door de baliemedewerker van RCN werden afgewimpeld of telefonisch te horen kregen dat zij niet voor bijzondere bijstand in aanmerking kwamen. Een alleenstaande moeder:

“Ik heb geen wasmachine en ik moet een bril voor mijn kind kopen. Toen ik bijzondere onderstand vroeg werd dit door de telefoniste afgewezen. Gelukkig wordt de bril nu door de Lions club betaald.”

Bij duurzame gebruiksgoederen wordt uitgegaan van een levensduur van vijf jaar. Als de spullen binnen die tijd onbruikbaar worden is het niet mogelijk om nogmaals bijzondere bijstand daarvoor aan te vragen.²² Een alleenstaande moeder vertelde dat zij 'veel gedoe' heeft met RCN-unit SZW omdat de goederen die zij in het kader van de bijzondere onderstand had gekregen (een wasmachine en gasfornuis) het niet doen. Omdat het tweedehands spullen zijn, heeft zij geen garantie. Nu zit ze met kapotte spullen en kan zij geen nieuwe aanvraag doen. De moeder:

²⁰ Artikel 11 e.v. Beleidsregels toepassing Besluit onderstand BES 2019.

²¹ Beleidsregels toepassing Besluit onderstand BES 2019: Kring van rechthebbenden' terugkerende eilandskinderen en personen die voor medische of psychiatrische opname buiten het openbaar lichaam verblijven.

²² Artikel 19 onder d Beleidsregels toepassing Besluit onderstand BES 2019.

“De onderkant van de wasmachine is kapot en van het gasfornuis doet de oven het niet. Ik mag eens in de zes jaar een aanvraag voor bijzondere onderstand doen. De periode is nog niet verstreken.”

Ondanks dat over het verkrijgen van bijzondere onderstand op de website van de RCN- unit SZW informatie wordt verschaft, is er weinig over bekend bij de doelgroep, zo bleek in gesprekken met alleenstaande ouders. Ze weten niet van het bestaan of vinden het aanvragen ervan te ingewikkeld of te belastend. Ook vanwege schaamte en angst voor stigma worden voorzieningen niet aangevraagd. Een alleenstaande moeder vertelde:

“Iedereen kent elkaar en er wordt veel geroddeld. Dat is een vervelend onderdeel van de cultuur.”

Soms gaan mensen er bij voorbaat al vanuit dat zij niet in aanmerking komen voor bijzondere onderstand en vragen niks aan. Tot slot vormt het risico of de angst dat later geld moet worden terugbetaald een drempel. Onderbenutting van voorzieningen komt helaas ook in Caribisch Nederland regelmatig voor.²³ Professionals vinden dat de overheid meer moet investeren in proactieve informatieverstrekking. Via campagnes op Facebook, op de radio en/of televisie. Deze informatie zou in eenvoudig taalgebruik of met plaatjes moeten worden verstrekt. Een goed voorbeeld is de campagne tegen huiselijk geweld. Die campagne was mede zo'n succes vanwege de samenwerking met de mensen op de eilanden zelf:

“De campagne en filmpjes over de bewustwording van mishandeling zijn goed aangeslagen. Die komen echt binnen. Mensen van het eiland hebben hier ook aan meegewerkt. Met de HALT-filmpjes proberen we dat nu ook. Er wordt zoveel mogelijk geprobeerd om met de bevolking samen op te trekken.”

Pas sinds 2016 kinderbijslag

Sinds 1 januari 2016 hebben gezinnen in Caribisch Nederland recht op kinderbijslag. Aanvankelijk werd een bedrag van \$38 per kind per maand uitgekeerd en dat werd geleidelijk verhoogd tot \$89 per kind per maand.²⁴ Het steekt de eilandbewoners dat er pas vanaf 2016 kinderbijslag wordt verstrekt. Een alleenstaande ouder:

“Hoe kan het dat in 10-10-10 Bonaire een bijzondere gemeente van Nederland is geworden en dat wij pas in 2016 kinderbijslag hebben ontvangen? Wij horen toch bij Nederland? Ik vind dat we vanaf 10-10-10 recht op kinderbijslag hebben. Kan de ombudsman dat niet regelen?”

Hoewel hier al langer over wordt gesproken, bestaat er in Caribisch Nederland nog géén regeling voor dubbele kinderbijslag intensieve zorg.²⁵ Dit, terwijl in Europees Nederland een ouder van een kind dat intensieve zorg nodig heeft in beginsel wél dubbele [kinderbijslag](#) ontvangt.

²³ In november 2021 is de Nationale ombudsman [een onderzoek](#) gestart naar onderbenutting van voorzieningen door kwetsbare ouderen. Naar verwachting wordt dit onderzoek in het voorjaar van 2022 afgerond.

²⁴ Wet Kinderbijslagvoorziening BES. Zie verder ook bijlage 2 van dit rapport.

²⁵ De mogelijkheid hiertoe wordt onderzocht. [Kamerbrief](#) voortgangsrapportage ijkpunt bestaanszekerheid Caribisch Nederland 2021.

Alimentatie wordt lang niet altijd aangevraagd en/of betaald

Hoewel beide ouders verplicht zijn om een bijdrage te leveren in de kosten van het levensonderhoud van hun kinderen, wordt lang niet altijd alimentatie betaald. In bijna elk gesprek met alleenstaande moeders kwam dit aan de orde. De meeste vaders kunnen of willen niet bijdragen in de kosten. En de moeders laten het, om gedoe te voorkomen, er vaak maar bij zitten. Ondanks dat ze het geld hard nodig hebben:

“Ik heb vier kinderen en ik heb geen contact met hun vaders. Ze wonen op Curaçao en zeggen dat ze geen geld hebben om alimentatie te betalen, dus hoeven ze ook niet te betalen. Maar ik kan niet rondkomen van het geld dat ik verdien.”

Komt één ouder de verplichting niet na, dan kan de andere ouder, eventueel via de Voogdijraad, de rechter vragen alimentatie op te leggen.²⁶ Ook vaders die hun kind niet hebben erkend kunnen worden verplicht om alimentatie te betalen.²⁷ Weinig mensen maken van deze mogelijkheid gebruik, zeggen professionals. Niet iedereen weet de juridische wegen te bewandelen of mensen kunnen de rechtshulp niet betalen. Soms gaat het om andere redenen mis. Een alleenstaande moeder:

“Ik heb ongeveer vier jaren geleden een verzoek om alimentatie ingediend bij de Voogdijraad voor mijn jongste twee kinderen. Dit verzoek is helaas niet opgepakt. Pas recent heb ik een reactie met excuses ontvangen. Het was hen ontschoten en ze gaan er nu mee aan de slag. Ik vind dat instanties moeten weten dat als iemand om hulp vraagt het dringend is. Hulp vraag je als het echt niet anders kan.”

2.3 Kosten van levensonderhoud en andere noodzakelijke kosten (nog steeds) te hoog

De onderzoekers van de ombudsmannen signaleerden tijdens een aantal huisbezoeken dat veel ouders uit de doelgroep in kleine, slecht onderhouden huizen wonen; in één huis ontbrak zelfs elektriciteit omdat de stopcontacten uit de muren hingen. Een moeder vertelde:

“Ik heb ruim \$2000 huurachterstand. Maandag ben ik langsgegaan bij de woningbouw om de sleutel in te leveren. Ik wil graag een betalingsregeling. Daar moet ik op wachten want er moet een berekening worden gemaakt. Ik wil daar niet meer wonen omdat het er niet veilig is.”

Door het tekort aan woningen moeten mensen met een laag inkomen noodgedwongen een (te) duur huis te huren in de particuliere huursector.²⁸ Voor woningen in de particuliere sector wordt (nog) geen huursubsidie verstrekt. Naast (hoge) woonlasten zijn de mensen een groot deel van hun inkomen kwijt aan kosten van nutsvoorzieningen. In het rapport *Oog voor ouderen in Caribisch Nederland* is de ombudsman hier uitvoerig op ingegaan.

²⁶ Artikel 1:406 Burgerlijk Wetboek BES. Als ouders zelf niet tot afspraken kunnen komen over de alimentatie voor het kind kunnen ze zich wenden tot de Voogdijraad. Deze instantie kan na onderzoek hun advies voorleggen aan het gerecht waarna een uitspraak volgt.

²⁷ Artikel 1:394 Burgerlijk Wetboek BES.

²⁸ Op 1 april 2021 is de Wet Maatregelen huurwoningmarkt Caribisch Nederland op Bonaire in werking getreden. Deze wet heeft als doel het reguleren van een betrouwbare, duurzame en betaalbare huurwoningmarkt van goede kwaliteit op de eilanden. De wet moet bijdragen aan het verlagen van de woonlasten voor de inwoners van Caribische Nederland. Verbeteringen zien onder andere op de transparantie van de huurprijzen, het instellen van een huurcommissie en het introduceren van een verhuurderssubsidie. De wet zal op een later moment ook gaan gelden op Saba en St. Eustatius, zodra daar lokale regelingen voor een huurcommissie en een woningwaarderingsstelsel zijn aangenomen, zie Staat van woningmarkt, jaarrapportage ministerie van BZK, pagina 80.

Tijdens de coronapandemie werden de kosten voor water, elektriciteit en internetaansluiting gesubsidieerd. Helaas was de subsidie van tijdelijke aard en moeten vanaf januari 2022 de volledige bedragen worden betaald.²⁹ Een professional:

“De kosten van het levensonderhoud stijgen ieder jaar, maar de lonen blijven gelijk. Inflatiecorrectie wordt niet toegepast op de daadwerkelijke kosten van het levensonderhoud. Weliswaar hebben er tijdens corona interventies op het gebied van energie, water en internetprijzen plaatsgevonden, maar die eindigen eind 2021. Ik vind dat deze verlengd moeten worden. Ook moet worden geïnvesteerd in duurzaamheid en betaalbare huisvesting.”

Kleding en dagelijkse boodschappen zijn niet te betalen

Kinderen krijgen niet de verzorging die ze nodig hebben en dit heeft effect op hun ontwikkeling. Ouders vertelden vooral moeite te hebben hun kinderen te voorzien van goede schoenen en kleding. Alles moet worden ingevoerd en het aanbod is schaars. Dat heeft een prijsopdrijvend effect. Goedkopere ketens zijn er niet op de eilanden gezien de schaalgrootte. Wel zijn er verschillende lokale initiatieven die de groep alleenstaande ouders in dat opzicht ondersteunen. Zo wordt er bijvoorbeeld vanuit de kerk (tweedehands) kleding aangeboden. Ook wordt via familieleden kleding overgedragen. Een alleenstaande moeder:

“Geld voor kleding heb ik niet, soms krijg ik wat van een neef die een dochter in dezelfde leeftijd heeft. Mijn dochters groeien alleen zo snel dat er altijd een tekort is. Vroeger kon mijn zus, die in het buitenland woont, nog wel eens kleding meenemen als zij het eiland bezocht. Dat is nu vanwege de lockdown niet mogelijk. Geld om kleding op te sturen is er niet.”

In de rapporten *Oog voor ouderen in Caribisch Nederland* en *Het maakt uit waar je wieg heeft gestaan* is uitgebreid ingegaan op de hoge kosten van boodschappen en hoe moeilijk het is om een fatsoenlijke maaltijd op tafel te krijgen. Ook in dit onderzoek kwam naar voren dat de dure boodschappen een groot probleem is. Meermalen werd aangegeven dat mensen zich niet altijd een warme maaltijd kunnen veroorloven. Een alleenstaande ouder:

“Brood is ongeveer het enige dat mijn kinderen en ik eten. Hieraan ben ik al zo'n \$90 per maand kwijt.”

Door het eenzijdig voedsel – en te weinig beweging – kunnen er gezondheidsproblemen ontstaan, waarschuwen de (huis)artsen die in het kader van dit en in andere onderzoeken zijn gesproken. Dit geldt eveneens voor kinderen. Het aantal diabetespatiënten in Caribisch Nederland is relatief hoog en overgewicht komt veelvuldig voor. Een arts vertelde:

“In mijn dagelijkse praktijk zie ik dat met name kinderen door slecht en ongebalanceerd voedsel met overgewicht kampen. Zij zijn ook vaak ziek.”

²⁹ Het huidige kabinet liet weten burgers in Caribisch Nederland compensatie aan te zullen bieden voor het aanzienlijk koopkrachtverlies dat zij ondervinden door het vervallen van subsidies op water en elektriciteit en algemene prijsstijgingen, zie [Kamerbrief](#) 9 februari 2022. Op 11 maart 2022 kondigde het kabinet aan 5 miljoen euro uit te zullen trekken voor Caribisch Nederland. Dit, om de stijgende energieprijzen te verlichten.

Een alleenstaande moeder liet weten dat haar dochter zwaar overgewicht heeft. Hiervoor krijgt zij hulp, maar geld voor passende kleding is er niet. Kinderen vertelden klein te wonen en voeding vaak via andere wegen te krijgen dan van hun ouder, zoals op school, kinderopvang of de naschoolse opvang. Een van de kinderen zei dat hij minstens één keer per week met honger naar bed gaat. Onvoldoende of eenzijdige voeding heeft invloed op de gezondheid van het kind, hoe het kind zich voelt, beweegt en gedraagt, én op zijn leermogelijkheden.

Voedselpakketten worden gewaardeerd maar zijn ontoereikend

Bonaire kent twee voedselbanken, te weten ADRA en Stichting Voedselbank. Alleenstaande ouders kunnen ook via het openbaar lichaam (Sentro Akseso) een voedselpakket krijgen. Hiervoor komen alleen ingezetenen met een inkomen onder de inkomensgrens in aanmerking. Het openbaar lichaam heeft een zorgcontract met ADRA.

In principe is de verstrekking van het voedselpakket van tijdelijke aard. Maar in overleg kan hiervan afgeweken worden, afhankelijk van de situatie waarin de eilandbewoners zich bevinden.

Op Saba ondersteunen het openbaar lichaam en de Lions Club maandelijks huishoudens met voedselpakketten. Het openbaar lichaam van St. Eustatius verstrekt voedselbonnen aan huishoudens die dat nodig hebben. Een alleenstaande moeder vertelde echter dat het openbaar lichaam hiermee zou zijn gestopt vanwege fraude. Volgens haar is er geen alternatief waardoor mensen nu helemaal niks ontvangen. Uit gesprekken met alleenstaande ouders uit de doelgroep bleek dat er over het algemeen behoefte is aan de voedselpakketten. Hoewel zij er blij mee zijn, vinden zij de inhoud nogal karig. Een ouder:

Een keer per maand krijg ik van de Voedselbank een pakketje met levensmiddelen. Hierin zit een blik melk, een pak rijst, suiker, thee, een blik Corned beef, een zak mais en 2 pakken toilet papier. Het is goed bedoeld, maar het is te weinig om van te kunnen leven.”

Opmerkelijk vaak klaagden mensen op Bonaire erover dat zij slechts voor een beperkte periode gebruik mogen maken van een voedselpakket. Zo vertelde een moeder na zes maanden gebruik te hebben gemaakt van de Voedselbank dat zij van het openbaar lichaam te horen kreeg dat zij ‘van de lijst was gehaald omdat de lijst zo lang was en er nu anderen mensen op gezet waren’. Ze heeft vervolgens aangeklopt bij een particuliere organisatie. Daar had zij urenlang in de rij gestaan om vervolgens te horen dat zij ook daar niet voor een pakket in aanmerking kwam:

“Mijn naam bleek niet op de lijst te staan en ik werd weggestuurd. Nooit wil ik mijn hand meer hoeven ophouden. Ik probeer het zelf wel.”

Niet iedereen komt in aanmerking voor een tegemoetkoming (bijkomende) schoolkosten

Tot slot kunnen de kosten die nu eenmaal voor school gemaakt moeten worden, problemen opleveren voor (alleenstaande) ouders en daarmee voor de kinderen. Denk hierbij bijvoorbeeld aan schooluniformen en schoolbenodigdheden, zoals schriften en boeken, waarvan het evident is dat kinderen deze nodig hebben voor school.³⁰

Voor kinderen op het primair onderwijs kunnen ouders die ingezetenen zijn en onder de vastgestelde inkomensgrens zitten, een tegemoetkoming voor de schoolkosten vragen bij het openbaar lichaam. Is een bijdrage voor de schoolkosten voor kinderen op het voortgezet

³⁰ Als een kind niet de juiste boeken heeft of een versleten of te klein schooluniform, dan kan dit van negatieve invloed zijn op de kwaliteit van de omgevingsvoorwaarde School en vrije tijd, en daarmee op het welzijn en ontwikkelingsperspectief van het kind.

onderwijs nodig, dan kunnen de ouders bijzondere onderstand aanvragen bij RCN-unit SZW. Wel zijn hier voorwaarden aan verbonden: zo moet de ouder die de tegemoetkoming aanvraagt minimaal vijf jaar staan ingeschreven in de basisadministratie van het openbaar lichaam en mag het (gezamenlijk) inkomen van ouders maandelijks niet meer dan \$1250 bedragen.³¹ Een alleenstaande moeder vertelde dat zij bij RCN-unit SZW om schoolspullen voor haar zoon had gevraagd maar deze niet had gekregen:

“Toen ik hierover contact opnam met SZW zei een dame op kattige toon dat er een brief onderweg was, maar ik heb niks ontvangen. Ik weet niet waarom ik geen bijzondere onderstand krijg. Misschien vanwege mijn naam?
Nu is de school begonnen en ik heb een voorschot gevraagd aan mijn baas om de schoolspullen te kunnen kopen. Toen ik eind van de maand het salaris ontving was er bijna niks over. Ik heb \$10 over om eten te kopen.”

In enkele gevallen is de niet-opvoedende ouder belast met het gezag over de kind(eren) en is het voor de opvoedende ouder moeilijk om voorzieningen als bijzondere onderstand voor schoolspullen, of kinderbijslag aan te vragen.

Een casus

Een alleenstaande vader heeft slecht contact met de moeder van zijn kind. Het kind woont bij hem. Hij vraagt een bijdrage voor de kosten voor schoolspullen voor zijn kind op de middelbare school. Van RCN-unit SZW kreeg hij naar eigen zeggen te horen dat de moeder die belast is met het gezag de aanvraag had moeten doen. Daarom kreeg hij geen bijdrage in de kosten voor de schoolspullen voor zijn kind. De vader vindt dit onterecht omdat zijn kind bij hem woont en hij ervoor heeft gezorgd dat het is ingeschreven op school.

RCN-unit SZW liet weten dat wanneer een verzorgende ouder zonder gezag een aanvraag doet voor een tegemoetkoming in de schoolkosten er altijd een gesprek met hem of haar volgt. In een persoonlijk gesprek wordt aanvullende informatie verkregen en kan vervolgens de aanvraag worden beoordeeld.

2.4 Noodgedwongen keuzes maken

Veel alleenstaande ouders meldden dat zij elke maand een keuze moeten maken welke rekeningen zij wel en welke zij niet betalen. Zo vertelde een moeder dat zij elke maand het volledige salaris opneemt voordat de vaste lasten worden afgeschreven. Op die manier kan zij haar uitgaven zelf bepalen. De rekening voor internet betaalt zij als eerste omdat haar kinderen vanwege school afhankelijk zijn van het internet. Het noodgedwongen moeten maken van dit soort keuzes leidt ertoe dat er al snel achterstanden ontstaan in de betaling van andere vaste lasten, zoals de huur of energiekosten. Sommigen hebben openstaande rekeningen bij de supermarkt of “de Chinees”. Een andere alleenstaande ouder:

“De koelkast is op dit moment leeg. Ik heb nog niet betaald voor het huis, elektra en water.”

³¹ Zie artikel 15 Beleidsregels toepassing Besluit onderstand BES 2019, waarin onder meer staat aangegeven dat de Minister bijzondere onderstand kan verlenen voor kosten van een schooluniform of voor schoolbenodigdheden, indien het een leerling in het voortgezet onderwijs betreft. De Minister vergoedt géén kosten van een schooluniform of voor schoolbenodigdheden via de bijzondere onderstand als het gaat om schoolgaande kinderen in het basisonderwijs, omdat die verantwoordelijkheid bij de openbare lichamen ligt.

Professionals signaleren dat ouders niet altijd verantwoorde keuzes maken. Zij maken zich daar zorgen over en vinden dat deze ouders vooral hulp nodig hebben bij het budgetteren. Zeker wanneer deze ouders op of onder het bestaansminimum leven en te maken hebben met verschillende schuldeisers. De indruk is dat het de ouders ontbreekt aan een overzicht van openstaande vorderingen. En dat informatie van (overheids)instanties niet altijd goed begrepen wordt. Professionals vinden het belangrijk dat instanties zich realiseren dat niet iedereen even zelfredzaam is. En dat sommigen hulp nodig hebben, ondanks dat zij hier niet om vragen. Een professional:

“Er moet meer oog zijn voor het feit dat het voor veel mensen moeilijk is om hulp te vragen. Ook reageren zij niet altijd als er schulden zijn. Informatieverstrekking moet worden verbeterd zodat men weet waar men recht op heeft. Men moet worden meegenomen in het proces van hulpverlening en het is goed om na te denken over hoe dit het best georganiseerd kan worden. Sowieso moeten alleenstaande ouders beter worden begeleid. Omdat het inkomen te laag is ontstaan financiële problemen. Met andere woorden: doe wat aan het probleem en bestrijdt niet alleen de symptomen.”

Naast onderschatting van de financiële problemen; het niet of nauwelijks bewust zijn van de financiële risico's; of het onvermogen de problemen op te lossen; komt ook in dit onderzoek weer naar voren dat schaamte en trots de voornaamste redenen zijn om geen actie te ondernemen. Veel mensen doen juist hun best om de armoede te verbergen. Hierdoor is armoede niet altijd even zichtbaar en is het moeilijk in te schatten welke hulp precies nodig is. Een professional:

“Een van de problemen waar alleenstaande ouders mee worden geconfronteerd is dat zij niet uitkomen voor hun problemen. Er rust een groot taboe op armoede in het algemeen. Het is dus belangrijk dat je als professional goed observeert en in gesprekken doorvraagt. Mensen schamen zich en willen hun problemen niet delen. Men is bang voor stigmatisering en praatjes.”

Stigmatisering is een wezenlijk probleem op de eilanden. Vooral kinderen hebben hieronder te lijden. Een alleenstaande moeder vertelde dat haar kinderen worden gepest omdat ze arm zijn. Professionals signaleren dat 'arme' kinderen vooral worden 'buitengesloten'. Zij kunnen of mogen niet meedoen met bepaalde activiteiten omdat daarvoor geld betaald moet worden. Omdat de eilanden zo klein zijn weet iedereen alles van elkaar en wordt er veel 'geroddeld'. Stigmatisering, het pesten en buitensluiten kan van negatieve invloed zijn op de omgevingsvoorwaarden respect, school en vrijetijdsbesteding en contact met leeftijdgenoten en vrienden, en daarmee op het welzijn en ontwikkelingsperspectief van het kind.

2.5 Zorgen over de toekomst

Tot slot lieten ouders weten zich zorgen te maken over de schoolcarrière en toekomst van hun kinderen omdat zij hen niet financieel kunnen ondersteunen. Huiswerkbegeleiding is in veel gevallen te duur en vaak weten de ouders niet hoe zij de (vervolg)opleiding van hun kinderen moeten betalen. Dit leidt tot stress en frustraties bij ouders. Zo vertelde een alleenstaande moeder dat haar dochter straks naar het Mbo gaat en daarvoor schoolboeken nodig heeft. Ze weet alleen niet hoe zij dit moet bekostigen. Ook andere activiteiten waarmee kinderen zich kunnen ontwikkelen zijn vaak niet te betalen of zijn niet aanwezig op de eilanden. Er worden wel buitenschoolse activiteiten georganiseerd, maar de eigen bijdrage die hiervoor betaald

moet worden is niet voor iedere alleenstaande ouder op te brengen.³² Daarnaast zijn deze activiteiten vooral gericht op de opvang en het vermaak van jongeren, en minder op zaken die zij nodig hebben voor de toekomst, zoals financiële vaardigheden of vaardigheden ten aanzien van relaties en seksualiteit.

2.6 Wat kinderen belangrijk vinden

Kinderen vinden het vooral belangrijk dat een aantal praktische basisvoorwaarden voor een goede ontwikkeling, verbetert. Een 12-jarig meisje vertelde:

“Ik wens een beter leven voor iedereen die arm is. Ik vind het belangrijk dat alle mensen gelijk behandeld worden. Mijn leven is okay, ik weet niet beter. We zijn ons hele leven al arm”

Een (betere) baan voor de ouder geeft financiële slagkracht om te zorgen voor een huis, voeding, water en stroom, wat weer een positief effect heeft op de verzorging. En dan hoeft de ouder ook niet meer baantjes te hebben of lange dagen te maken en is als gevolg daarvan meer beschikbaar.³³ Kinderen zijn zich zeer bewust van hoe moeilijk hun ouders het hebben om alles te kunnen betalen en de stress die dit bij hun ouders teweegbrengt. Hierdoor kan het thuis gewoon niet altijd leuk zijn, hoe goed de ouder ook zijn of haar best doet. Tegelijkertijd valt in enkele van de antwoorden op dat kinderen punten als een beter huis niet alleen relateren aan de situatie van armoede waarin zij opgroeien, maar ook aan de wijze waarop de eilanden bestuurd worden. Zo gaf een 12-jarige jongen aan:

“Ik zou ook een paar regels veranderen, zodat Bonaire sneller kan ontwikkelen. We gaan hier niet naar voren, maar blijven achter. Sommige mensen die voor het OLB werken, nemen geen goede beslissingen. Ze laten bijvoorbeeld gebouwen wegrotten. Er zouden ook meer instanties moeten komen om arme kinderen te helpen, zoals een voedselbank.”

De toekomst betekent voor deze groep kinderen dus vooral de toekomst van het gehele eiland, niet per se of alleen hun eigen situatie. Tegelijkertijd is het één niet los te zien van het ander: hoe hoger kinderen hun eigen situatie waarderen op verschillende gebieden zoals de thuissituatie, school en vrienden of vrije tijd, hoe meer vertrouwen ze ook lijken te hebben in de toekomst. Zekerheid, continuïteit en stabiliteit zijn voor kinderen lastige thema's om over te praten. Liever hebben zij het over concrete zaken zoals een beter huis of voeding.³⁴ Dit betekent echter niet dat deze kinderen zich geen zorgen maken over de toekomst, zoals ook uit bovenstaand citaat af te leiden is.

³² Zo wordt er voor Jong Bonaire een bijdrage van \$50 per jaar gevraagd. Kinderen van wie de ouders dit bedrag niet kunnen betalen worden echter niet geweigerd, liet het ministerie van VWS desgevraagd weten.

³³ Door meer fysiek en emotioneel er voor de kinderen te kunnen zijn, zal de kwaliteit van alle omgevingsvoorwaarden die zien op thuis van hogere kwaliteit zijn. Dit zal weer een positief effect hebben op het welzijn en ontwikkelingsperspectief van het kind.

³⁴ Zijlstra et al. (2012) The Quality of the Childrearing Environment of Refugee or Asylum-Seeking Children and the Best Interests of the Child: Reliability and Validity of the BIC-Q, Behavioral Science and the Law, 30, 841-855

Kim, een professional werkzaam op St. Eustatius

“Alleenstaande moeders op dit eiland hebben het zwaar. Een van de redenen dat ze vaak financieel in de knel komen, komt doordat de vaders – die al dan niet in zicht zijn – geen alimentatie betalen. Omdat ze het idee hebben dat de moeders het geld niet aan de kinderen zullen spenderen. Het is kwalijk dat ouders niet de focus hebben op het kind, maar zich vastbijten in hun strijd. Is de vader nog wel in beeld maar staan de ouders niet op één lijn, dan worden de ouders over het hoofd van het kind tegen elkaar uitgespeeld. En in alle gevallen is het kind het kind van de rekening.

Een ander onderdeel van het probleem: er is amper werk op het eiland. Ik ken een moeder van een aantal kinderen van twee vaders die wel in beeld zijn, maar niet bijdragen. De moeder is niet van Statia en woont hier nog niet lang genoeg om in aanmerking te komen voor onderstand. Ze wil dolgraag werken, maar er is gewoon geen werk. Geen werk en geen onderstand: hoe moet zij overleven? Dat is bijna niet te doen. Gelukkig krijgen de kinderen ontbijt op school en krijgen ze op de naschoolse opvang een warme maaltijd, dat is alvast een zorg minder voor haar. Ze redt het min of meer door overal en nergens kleine klusjes te doen voor mensen die haar situatie kennen en haar iets gunnen. Door her en der schoon te maken, krijgt ze ter plekke bijvoorbeeld vijftig dollar waarvan ze weer wat eten kan kopen. Soms krijgt ze voedselbonnen. Dat is fijn, het scheelt weer iets in de zorgen maar ja, kinderen groeien en hebben kleding en schoenen nodig – dat gaat gewoon niet. Daarvoor is ze afhankelijk van familie op Bonaire. Hoe ze het doet qua huisvesting? Ik vermoed dat ze een huurbaas heeft die door de vingers kijkt...

Ik zie deze moeder regelmatig, zie hoe ze haar best doet om een glimlach op te zetten maar het is duidelijk dat ze in de overlevingsstand staat. Haar leven is hard, moeilijk. Ik zie haar vechtlust: ik laat me niet klein krijgen, maar misschien ligt ze elke avond huilend in haar bed. Je kunt niet altijd achter de voordeur kijken. Deze moeder is lang niet de enige voor wie het leven zwaar is. Ik heb meerdere vrouwen horen zeggen: als ik wist dat mijn leven zo zou zijn, had ik geen kinderen gemaakt. Dat is heel verdrietig. Al die single moeders, dat is bijna de norm geworden op de eilanden. Niet alleen vandaag de dag, maar al eeuwen. Vrouwen krijgen kinderen en de mannen verdwijnen. Hoe doorbreek je zo'n cultuur? Hoe zorg je ervoor dat jonge vrouwen andere keuzes maken, beter voor zichzelf zorgen? Hoe krijgen we betrokken vaders? Wat doe je in de preventie? Het zou schelen als ouders hun kinderen zo weerbaar mogelijk maken. Met hen praten: dit kan je overkomen, hoe ga je ermee om?

Met de zonen praten dat zij later de verantwoordelijkheid nemen voor hun kinderen. Ouders laten hun kinderen naar mijn idee te snel los. Als ze klaar zijn met de basisschool is het al snel: oké, je bent volwassen, doe je ding. Waardoor kinderen te snel te veel vrijheid krijgen, zonder dat zij weten hoe ze daarmee om moeten gaan. Als ze dan geen goede basisopvoeding hebben gehad – omdat de moeder daar domweg geen tijd voor had omdat ze doorlopend aan het werk was – dan geven de kinderen hun grenzen niet goed aan en belanden makkelijker in verkeerde situaties: met drugs, sexting en promiscue gedrag dat uit de hand loopt. En als het tegenzit weer een vroege zwangerschap, waarna de vader weer wegloupt. Een vicieuze cirkel. Het valt me op dat de moeders het zwaar hebben, maar het wel echt goed proberen te doen. Vrouwen zijn vaak heel creatief. Ze kijken naar hun talenten, bijvoorbeeld haar invlechten, of koken, en proberen daar nog wat geld mee te verdienen.

We leven in 2022. Er is heel veel veranderd vergeleken met een eeuw geleden op het gebied van technologie. Maar op het gebied van opvoeden lijkt het heel moeizaam om verandering tot stand te brengen.”

3 Alleenstaand ouderschap en opvoedingsproblemen als gevolg van armoede

3.1 Inleiding

Een groot aantal alleenstaande Caribisch Nederlandse ouders heeft niet alleen moeite om financieel het hoofd boven water te houden maar ondervindt óók problemen bij het opvoeden van de kinderen. Dit is zowel het gevolg van de armoede-situatie waarin zij leven als het gevolg van het feit dat zij alleenstaand zijn: deze ouders hebben geen partner met wie zij de zorg voor de kinderen kunnen delen en vaak zijn zij mentaal overbelast. Als gevolg van het vele werken zijn ouders fysiek niet beschikbaar. Veelal zijn zij afhankelijk van hulp van anderen. Die hulp is echter niet altijd vanzelfsprekend. Zo is er niet altijd een netwerk waarop kan worden teruggevallen. Of het netwerk heeft zélf moeite om rond te komen. Bij instanties wordt om verschillende redenen niet snel aangeklopt. Geldgebrek heeft nadelige gevolgen voor de ontwikkeling(skansen) en het welbevinden van kinderen. Niet alleen direct als gevolg van de armoede, maar ook indirect omdat armoede gevolgen heeft voor de opvoedingsmogelijkheden die ouders hebben, de stress die in het gezin speelt en de schaamte die kinderen zelf ervaren als gevolg van de armoede.³⁵ In dit hoofdstuk wordt nader ingegaan op de belangrijkste knelpunten die veel alleenstaande ouders die in armoede leven ervaren bij het grootbrengen van hun kinderen en het effect wat dit heeft op het welzijn en ontwikkelingsperspectief van kinderen.

3.2 Tekort aan (betaalbare) woningen leidt tot spanningen in huis

Naast gebrek aan voldoende financiële middelen en de hoge kosten van levensonderhoud, is het tekort aan betaalbare huurwoningen een van de grootste problemen waar veel eilandbewoners mee worstelen. In twee vorige rapporten hebben de ombudsmannen aan dit knelpunt de nodige aandacht besteed. Door het tekort aan betaalbare woningen en om kosten te delen, wonen generaties (veelal noodgedwongen³⁶) bij elkaar in. Een alleenstaande moeder:

“Ik wil heel graag een eigen huisje. Een particuliere huurwoning kan ik nu niet betalen daarom woon ik nog met mijn kind bij mijn moeder. Ik sta op een wachtlijst voor een sociale huurwoning maar dat kan nog wel jaren duren.”

Familieleden hebben het vaak ook niet breed, waardoor er met te veel mensen in te kleine woningen wordt geleefd en er ongezonde leefsituaties kunnen ontstaan. Die ongezonde situaties betreffen niet alleen de fysieke leefomgeving, maar ook het contact tussen de familieleden in huis. Dit kan van negatieve invloed zijn op de veiligheid die kinderen thuis ervaren. Ook in gesprekken die de Kinderombudsman met kinderen had werd (krappe) behuizing veelvuldig benoemd. Een kind vertelde:

“Ik heb 5 broertjes en zusjes. Het huis waarin ik woon heeft 3 kamers. Twee van mijn broertjes en zusjes slapen bij mijn moeder, eentje heeft een eigen kamer. Ik slaap samen met twee van mijn broertjes en zusjes.”

³⁵ De Kinderombudsman (2017) [Alle Kinderen Kansrijk](#); de Kinderombudsman (2019) [Ik ben meer dan mijn problemen](#).

³⁶ Overigens is het samenwonen met meer generaties uit een familie, niet altijd uit nood geboren. Het is ook onderdeel van de cultuur.

De krappe huisvesting zorgt voor onrust bij kinderen zelf, omdat ze geen plek hebben om zich even terug te kunnen trekken. En dit heeft ook weer effect op de schoolprestaties. Een 17-jarige jongen vertelde dat hij blij was om even niet thuis te wonen omdat hem dat 'rust gaf van zijn broertjes en zusjes'. Er zijn ook spanningen op relationeel gebied tussen de verschillende familieleden. Zo bemoeien de andere volwassenen, zoals grootouders, ooms en tantes, zich eveneens met de opvoeding, wat kan leiden tot conflicten vanwege de verschillen in opvoedstijlen.³⁷

In verschillende gesprekken met professionals kwam ook in dit onderzoek weer naar voren dat – ondanks de maatregelen die hiertegen zijn ondernomen – het huiselijk geweld op de eilanden in de afgelopen jaren is toegenomen. Als gevolg van de coronapandemie is de situatie van veel alleenstaande ouders verslechterd. Sommigen zijn hun baan verloren waardoor de financiële problemen zijn toegenomen. Deze situatie, in combinatie met het feit dat de kinderen langere periodes fysiek niet naar school konden, én de krappe behuizing leidden ertoe dat de spanningen in huis toenamen. Een professional:

“Er is veel sprake van mishandeling/huiselijk geweld op het eiland. Stress (door geldzorgen, kleine behuizing) leidt tot geweld.”

Het gebrek aan betaalbare huisvesting leidt er ook toe dat een ouder (meestal moeders) noodgedwongen met een partner blijft samenwonen waarbij sprake is van een gewelddadige relatie. Zij hebben geen andere plek om naar toe te gaan. Om die reden keren sommigen zelfs vanuit de vrouwenopvang terug naar hun gewelddadige partner. Daarnaast zijn alleenstaande moeders financieel afhankelijk waardoor ze noodgedwongen in een gewelddadige relatie blijven. Een professional:

“Het probleem is echter dat als vrouwen weer willen uitstromen uit de opvang, zij vaak noodgedwongen weer terechtkomen bij hun gewelddadige partner, onder meer omdat de uitkeringen te laag zijn en de kosten van levensonderhoud te hoog om in het eigen levensonderhoud te kunnen voorzien. Laat staan met een aantal kinderen. Veel vrouwen kiezen ervoor dan terug te keren naar de uitzichtloze – gewelddadige – situatie. Liever een dak boven het hoofd en eten op tafel dan helemaal niks.”

Voor kinderen betekent dit dat ze in een onveilige thuissituatie opgroeien. Het is evident dat dit van negatieve invloed is op hun welzijn en ontwikkelingsperspectief.³⁸

³⁷ Problemen op relationeel gebied tussen de verschillende opvoeders en verschillen in opvoedstijlen, kunnen van negatieve invloed zijn op veiligheid thuis, structuur, regels en ondersteuning, goed voorbeeldgedrag van ouders en opvoeders en stabiliteit en continuïteit in de opvoeding en verzorging, en daarmee op het welzijn en ontwikkelingsperspectief van het kind, zie bijlage 2.

³⁸ Kinderombudsman 2021; Als je het ons vraagt. Kinderen op de BES-eilanden. Rapportnummer: KOM03/2021. Kinderombudsman 2017; Als je het ons vraagt. De Kinderombudsman op Kinderrechtentour in Caribisch Nederland. Rapportnummer: KOM006/2017.

3.3 Mentale overbelasting

Veel alleenstaande ouders maken zich zorgen over het gebrek aan toezicht op de kinderen en de minimale tijd en aandacht die zij aan kinderen kunnen besteden. Door het vele werken, ook buiten kantooruren, zijn de ouders weinig thuis. Ze hebben geen netwerk om op terug te vallen en er is geen geld voor een oppas of de kinderopvang. Daarnaast maken zij zich zorgen om wat zij hun kinderen kunnen bieden vanwege hun beperkte financiële middelen. Dit alles bij elkaar zorgt voor stress. Zij kunnen niet de liefde en aandacht geven die hun kinderen nodig hebben. Ouders voelen zich overbelast en zijn daardoor ook in emotionele zin minder beschikbaar als opvoeder. Een alleenstaande moeder:

“Ik heb een druk leven. Het is zwaar, niet fijn. Ik moet ook nog schoonmaken op mijn werk. Ik kom laat en moe thuis. Dan ga ik douchen en naar bed. Ik slaap dan tot ‘s morgens. Soms zie ik de kinderen niet.”

Professionals zien óók dat alleenstaande ouders moe en overbelast zijn. Zij maken zich vooral zorgen over fysieke afwezigheid van de ouder als opvoeder, waardoor het de kinderen ontbreekt aan adequate verzorging, en structuur, regels en ondersteuning. Het lukt niet altijd om in de basale behoeften van hun kinderen te voorzien. Daardoor zien de kinderen er soms onverzorgd uit en gaan zij zonder ontbijt naar school. Vaak bepalen ze zelf wanneer ze naar bed gaan. Sommigen zwerven tot ‘s avonds laat op straat en halen rottigheid uit. Een professional:

“Kleine kinderen lopen om 22.00 uur nog op straat en missen structuur en ritme. Basale dingen die je normaal gesproken vanuit huis meekrijgt. Omdat de ouders zoveel ballen in de lucht moeten houden zie je dat de grenzen vervagen.”

Met name op Bonaire ontbreekt een sociaal netwerk van andere volwassenen of is het beperkt, zowel voor de alleenstaande ouder als voor het kind. Alleenstaande ouders kunnen niet onbeperkt een beroep doen op hulp van grootouders omdat deze niet altijd beschikbaar zijn. Ze wonen elders of er is geen contact. Er is ook een aantal grootouders dat zelf meer en langer moet werken om financieel het hoofd boven water te houden. Dan lukt het niet om voor een of meer kleinkinderen te zorgen. In sommige gevallen moeten alleenstaande ouders naast de zorg voor de kinderen zich bekommeren om hun (behoefte) ouder(s). Een moeder:

“Ik heb geen steun van familie. Ik heb alleen mijn vader maar die is afhankelijk van mij.”

Voor de ontwikkeling van de kinderen is het van belang om een goede relatie op te bouwen met hun ouder(s). Het gaat dan om liefde en aandacht en interesse in het kind. Dit vraagt om beschikbaarheid van een opvoeder, zowel fysiek als emotioneel. Vanwege verschillende omstandigheden lukt dat niet altijd. Zo vertelde een moeder dat de relatie met haar dochter verstoord is, doordat zij in het verleden te weinig aandacht voor haar had. De dochter verwijt haar moeder nu dat zij er nooit voor haar was en heeft alle contact verbroken. De moeder heeft er veel verdriet van.

Professionals vinden het moeilijk hun zorgen met deze ouders te delen, vooral omdat de meesten hun uiterste best doen. De ouder wil wel anders maar de situatie maakt dit simpelweg niet mogelijk. Dat maakt het extra moeilijk om erover te praten. Een professional:

“Eten wordt in de ochtend gemaakt en de kinderen moeten het zelf opwarmen. Ook moeten ze zelf zorgen dat ze op tijd naar bed gaan. De basisbehoefte nakomen is voor veel alleenstaande moeders erg lastig. Door de verschillende banen blijft er ook te weinig tijd over voor liefde, affectie en begeleiding bij huiswerk. Ze doen wat ze kunnen, ik heb bewondering voor ze. Nu met corona en de lockdown zien we hoe moeilijk ze het hebben”

Psychische problematiek

Er is een toename van psychische problematiek bij alleenstaande ouders die rond of onder de armoedegrens leven, vertellen hulpverleners. Het gaat dan met name om depressies, angsten, stress en stemmingsstoornissen. De situatie thuis wordt hierdoor onveilig. Hulpverleners vinden het vooral zorgelijk dat deze ouders een perspectief op een betere toekomst missen en daardoor soms bijna apathisch gedrag vertonen. Professionals zien een toename van het gebruik van alcohol en drugs sinds het uitbreken van de coronapandemie. Ook dit betekent dat ouders – op emotioneel gebied – niet beschikbaar zijn voor hun kinderen. Kinderen missen hierdoor de interesse, aandacht en zorg van ouders die noodzakelijk is om gezonde hechtingsrelaties aan te gaan en zich gezond te kunnen ontwikkelen.³⁹ Een professional:

“Het aantal hulpvragen stijgt. Dit heeft te maken met het feit dat mensen in een vicieuze cirkel van problemen terechtkomen. Er is geen huisvesting, geen baan en de ondersteuning is onvoldoende. Mensen worden depressief en gaan aan de alcohol en drugs om te verdoven.”

3.4 Er alleen voor staan in de opvoeding

De ouders uit de doelgroep staan er in de opvoeding alleen voor en kunnen de verantwoordelijkheid niet delen met de andere ouder. Er is over het algemeen geen contact meer met de andere ouder(s) en deze is niet betrokken bij de opvoeding. Vaak is er ruzie tussen de ouders (en familieleden). Het niet betalen van alimentatie wordt wel als argument gebruikt om de andere ouder uit het leven van de kinderen te bannen. Het komt ook voor dat de andere ouder zelf geen contact meer wil. Los van de feitelijke situatie, leidt strijd tussen ouders ertoe dat kinderen geen veiligheid en structuur ervaren in hun leven. Kinderen missen het contact met de andere ouder of komen, door de strijd tussen ouders, in een loyaliteitsconflict. Een professional:

“De vaderfiguur waar kinderen van leren wordt in veel gevallen gemist. Je kan je dan niet identificeren met de andere ouder. Daarbij ontbreekt het aan twee ouders om van te leren.”

In een aantal gevallen hebben kinderen wel contact met de andere, niet aanwezige ouder (meestal de vader), maar van een opvoedersrol is geen sprake.

Ondersteuning vanuit sociaal netwerk niet altijd beschikbaar

De kinderen uit de doelgroep moeten het feitelijk zonder opvoeder stellen. Hun ouders hebben andere prioriteiten. Alleenstaande ouders die het niet breed hebben zijn voor hun basale behoeften afhankelijk van het eigen netwerk of (overheids)instanties. Helaas ontbreekt het deze ouders –vooral op Bonaire – nogal eens aan zo'n vangnet.⁴⁰ En dit raakt ook het welzijn van de kinderen.⁴¹

³⁹ De Kinderombudsman (2019) *Ik ben meer dan mijn problemen*; Newland, L.A. (2015). Family well-being, parenting, and child well-being: Pathways to healthy adjustment, *Clinical Psychologist*, 19, 3-14.

⁴⁰ In gesprekken met alleenstaande ouders en professionals op Saba en St. Eustatius viel op dat kinderen – in ieder geval een stuk vaker dan op Bonaire – door familie worden opgevangen.

⁴¹ Het niet hebben van een goed sociaal netwerk, kan van negatieve invloed zijn op de omgevingsvoorwaarden sociaal netwerk van nadere volwassenen en goed voorbeeldgedrag van andere volwassenen, en daarmee is het van invloed op het welzijn en ontwikkelingsperspectief van het kind, zie bijlage 2.

Een alleenstaande moeder vertelde dat zij vaak in de weekenden en avonden moet werken. Die diensten probeert zij zoveel mogelijk te ruilen omdat zij de kinderen eigenlijk niet zonder toezicht thuis wil laten. Op hulp van familie hoeft zij niet te rekenen en een oppas kan zij niet betalen. Een andere moeder vertelde dat haar hele familie op Curaçao woont en dat zij op het eiland geen kennissen of vrienden heeft. Vanwege haar twee banen is zij weinig beschikbaar voor haar kind; gelukkig kan het naar de opvang. Voor ouders die 's avonds of in de weekenden werken is dit helaas geen optie. Professionals vinden het belangrijk dat er meer nagedacht wordt over de vraag hoe alleenstaande ouders zonder netwerk beter geholpen kunnen worden. Een professional:

“Het is belangrijk dat deze groep iemand heeft die hem of haar in het dagelijkse leven kan begeleiden en helpt bij het zoeken naar oplossingen voor problemen. Een professional die eventueel ook iemand uit het netwerk van de desbetreffende ouder kan betrekken.”

De zorg voor een kind met een beperking is voor veel ouders extra zwaar. Naast de extra kosten die zij moeten maken en het feit dat zij niet in aanmerking komen voor een dubbele kinderbijslag, lopen zij ertegen aan dat het regelen van opvang een probleem vormt. Respijtzorg is er niet voor deze groep kinderen.

Kinderopvang (nog) niet voor iedereen toegankelijk

Goede kinderopvang helpt kinderen die in een achterstandsituatie opgroeien in hun ontwikkeling en verbetert hun kwaliteit van leven. Het is dan ook belangrijk dat de kinderopvang voor alle kinderen toegankelijk is. Ouders maken zoveel als mogelijk gebruik van de (gesubsidieerde) kinderopvang. Drie jaar geleden is het programma BES(t)4Kids⁴² gestart. Het programma is er onder meer op gericht om de toegankelijkheid van de kinderopvang te verbeteren en dat is voor een groot deel gelukt. De meeste kinderen gaan 5 dagen per week naar de opvang en krijgen er ook maaltijden. De kosten zijn maximaal \$125 per maand en is niet inkomensafhankelijk. BES(t)4Kids wordt over het algemeen beschouwd als zeer succesvol. Wel zijn er zorgen over regeldruk en het tekort aan pedagogische medewerkers. Een professional:

“Ik ben blij met BES(t)4kids. Maar dit programma heeft zoveel regelgeving en eisen, dat er op den duur een tekort aan leiders zal zijn. Rapportage X, inspecteur Y..... Het heeft te maken met de verschillende geldstromen. Maar dit alles gaat ten koste van de zorg en de rust van de mensen die dat allemaal moeten doen. Ik erken dat wij soms laks zijn maar de eisen die tegenover de geldstromen staan, zijn niet reëel.”

Met een (tijdelijke) subsidieregeling kunnen kinderopvangorganisaties in aanmerking komen voor subsidies om de kostprijs te verlagen. Hiermee worden de kosten van kinderopvang voor ouders verlaagd. Ouders die de ouderbijdrage niet kunnen betalen, kunnen bij het desbetreffende openbaar lichaam een kindplaatssubsidie aanvragen. Maar niet iedereen maakt gebruik van de kinderopvang. Er is niet altijd plaats in de door de overheid gefinancierde opvang en particuliere opvang wordt soms te duur bevonden. Ook bestaan zorgen over de kwaliteit van de opvang, waarbij er een duidelijk onderscheid is tussen private en door de overheid betaalde opvang. Enkele alleenstaande ouders gaven aan dat zij geen gebruik van de opvang konden maken op de momenten dat zij het nodig hebben. Dit, vanwege hun afwijkende werktijden.

⁴² BES(t) 4 kids is een samenwerking tussen de openbare lichamen Bonaire, St. Eustatius en Saba en de ministeries SZW, OCW, VWS en BZK met als doel om de kinderopvang en buitenschoolse opvang in Caribisch Nederland te versterken. De focus ligt op het creëren van een veilige en zorgzame omgeving voor kinderen die voor alle ouders toegankelijk is. Zodat elk kind de kans heeft om zich volop te ontwikkelen.

Onlangs is op Bonaire de [pilot kinderopvang](#) voor kinderen met een speciale zorgbehoefte gestart. Hier worden kinderen met een zorgbehoefte opgevangen en begeleid. Ook kunnen opvangorganisaties én ouders terecht bij een multidisciplinair zorgteam voor specifieke vragen. Tot voor kort bestond een dergelijke opvang niet.

3.5 Zorgen over de sociaal-emotionele ontwikkeling van kinderen.

De consequenties voor kinderen van alleenstaande ouders die opgroeien in armoede hebben vooral betrekking op het gebrek aan basisvoorzieningen zoals voeding en huisvesting. Maar er zijn ook problemen in de sociaal-emotionele ontwikkeling van kinderen, specifiek de hechtingsrelatie met ouders, en de onveiligheid waarmee kinderen thuis geconfronteerd worden. Een 17-jarige jongen vertelde dat het krijgen van aandacht en interesse van ouders voor hem een belangrijk thema is.

Kinderen, alleenstaande ouders en de professionals die in het kader van het onderzoek zijn gesproken vinden het belangrijk dat er een oplossing komt voor de financiële situatie waarin kinderen verkeren. Ook worden hierbij de beperkte bewegings- en ontwikkelingsmogelijkheden van ouders en kinderen benoemd. De indruk bestaat dat ook al bij (jonge) kinderen gevoelens van schaamte en stigma spelen als het gaat over geweld, armoede en gezinsrelaties. Een 15-jarige jongen vertelde dat hij zich zorgen maakt over zijn vader, die voor hem en zijn jongere zusje zorgt:

“Ik heb het gevoel dat ik hem moet beschermen, bijvoorbeeld tegen de politie”

De kinderen ervaren dat ze mogelijk anders behandeld worden als mensen weten dat zij arm zijn.⁴³ De afwezigheid van ouders en de aanwezigheid van geweld kan echter ook ‘normaal’ gevonden worden door kinderen, waardoor zij dit niet als een probleem aankaarten. Zij zien immers pas dat het er in hun gezin anders aan toe gaat, als zij hun situatie kunnen vergelijken met die van kinderen die wel in een veilige gezinssituatie opgroeien.⁴⁴ Gezien de ernst van de problematiek, en de noodzaak hiervoor meer aandacht te hebben in het leven van kinderen op de drie Caribische eilanden wordt in deze paragraaf ingegaan op wat kinderen hier wél zelf over gezegd hebben.

Afwezigheid van de ouder

Het feit dat alleenstaande ouders afwezig zijn, vanwege de lange uren die zij moeten maken of de meerdere banen die zij moeten combineren, zorgt voor een praktische en emotionele druk op kinderen. Soms zijn de kinderen uren alleen, waarbij zij voor zichzelf moeten zorgen en de dag zonder zorg, structuur, regels en ondersteuning door moeten brengen. Zo vertelde een elfjarig meisje dat zij elke ochtend om 5.00 uur opstaat, heel vroeg op school is en dan daar wacht totdat de leerkracht komt.

Een aantal professionals liet weten dat deze ouders over het algemeen onvoldoende aandacht en interesse hebben in wat er zo al in het leven van de kinderen gebeurt. Zij zijn simpelweg aan het overleven. Het lukt hun daarom ook niet zorg te hebben voor schoolse ondersteuning, zoals hulp bij huiswerk of gesprekken met docenten. Kinderen hebben hier last van. Een jongen:

⁴³ Als kinderen ervaren dat ze anders behandeld worden vanwege armoede, geweld of gezinsrelaties, kan dit van negatieve invloed zijn op de omgevingsvoorwaarde respect en daarmee op het welzijn en ontwikkelingsperspectief van het kind, zie bijlage 2.

⁴⁴ De Kinderombudsman (2020). *Als je het ons vraagt*. Thuis in 2020, rapportnummer KOM009/2020; De Kinderombudsman (2021). *Als je het ons vraagt*. Kinderen op de BES-eilanden, rapportnummer KOM003/2021.

“Het is thuis ‘mwoah’. Ik vind het saai thuis. Mijn moeder werkt de hele dag tot ongeveer 19/20:00 uur. In het weekend werkt ze ook zaterdagmiddag en zondagochtend. Ze werkt dus elke dag. Ik moet schoonmaken, koken. Ik moet alles zelf doen en veel voor mezelf zorgen.”

Overigens viel in de gesprekken met meisjes op dat zij over het algemeen worden belast met verantwoordelijkheden die niet bij hun leeftijd passen. Dit wordt ook wel aangeduid als parentificatie.⁴⁵ De meisjes vertelden dat zij voor een belangrijk deel de ouderrol op zich nemen, zowel in de zorg voor de andere kinderen in het gezin, als in de zorgen die ze zich maken over hun (financiële) situatie. Over het algemeen hebben kinderen veel taken in het huishouden. Ook passen zij soms hele dagen op hun jongere broertjes en zusjes. Tegelijkertijd lijkt het gebrek aan ouderlijk toezicht en zorg bij (vooral) jongens vaak te leiden tot meer baldadig en soms crimineel gedrag, waardoor zij in Rebound-voorzieningen⁴⁶ terecht komen. Een 13-jarige jongen:

“Ik had structuur nodig. Daar werken ze nu aan. Ik moet ook leren ‘nee’ zeggen, niet meegaan in het verkeerde circuit. Hier leren ze mij dingen en zijn er regels. Thuis had ik geen regels. Ik vind het niet erg dat er nu regels zijn. Soms wel, en ik wil liever dat er geen regels zijn. Maar als er hier geen regels zouden zijn, zou de boel ontploffen”

De verhalen van de kinderen laten zien dat het opgroeien in een eenoudergezin in armoede, uiteindelijk ook effect kan hebben op school en vrijetijdsbesteding. Hun leven kent facetten waar zij zelf geen invloed op hebben en ‘mee moeten dealen’, maar die er wel voor kunnen zorgen dat ze niet optimaal kunnen leren.

De cultuur op met name de Bovenwindse eilanden, waarin het normaal is dat zorg voor kinderen breder gedeeld wordt dan alleen door ouders, biedt een uitweg in de beperkte zorgmogelijkheden van de alleenstaande ouders. Een goed sociaal netwerk van andere volwassenen, helpt de kinderen. Zo vertellen kinderen over opvang en eten bij oma of een tante. Meestal vinden zij dat niet vervelend. Ze brengen graag hun vrije tijd door met neven en nichten. Maar professionals zien dit soms als oorzaak van probleemgedrag bij kinderen. Als te veel mensen verschillende opvoedingsstijlen hanteren kan dat verwarrend zijn voor kinderen. Er is dan geen eenduidige structuur voor het kind en te weinig stabiliteit en continuïteit in de opvoeding en verzorging.

Geweld en kindermishandeling

Dat er sprake is van geweld en kindermishandeling op de drie eilanden en dat het risico hierop groter is als gezinnen in armoede leven en krap behuist zijn, is bekend.⁴⁷ Gelukkig zijn er in de afgelopen jaren concrete stappen gezet om de aanpak van huiselijk geweld en kindermishandeling in Caribisch Nederland te verbeteren. Ook is ingezet op preventie en meer bewustwording van de schadelijke gevolgen van huiselijk geweld.⁴⁸

⁴⁵ Parentificatie wil zeggen dat een kind langdurig de rol van ouder op zich neemt met de bijbehorende taken en verantwoordelijkheden. Het gaat erom dat de zorg langdurig ‘ongepast’ is, in de zin van niet passend bij de leeftijd en de cultuur van de jeugdige en schadelijk voor zijn ontwikkeling. Voorbeelden zijn: kinderen die huishoudelijke taken op zich nemen, kinderen die zorgen voor hun broertjes of zusjes en kinderen die gesprekspartner, steun en toeverlaat van de ouder zijn. (Bron: Nederlands Jeugdinstituut: <https://www.nji.nl/cap-j/d203-jeugdige-in-de-rol-van-ouder-parentificatie>).

⁴⁶ Voorzieningen voor kinderen met gedragsproblemen, waarin zij voor een bepaalde periode opgevangen worden voordat zij weer terug kunnen naar het regulier onderwijs.

⁴⁷ Omdat in het vorige rapport van de ombudsmannen, getiteld “*Het maakt uit waar je wieg heeft gestaan*” uitvoerig op dit onderwerp is gegaan, wordt dit knelpunt in dit rapport slechts kort aangestipt.

⁴⁸ De aanpak van huiselijk geweld en kindermishandeling is een brede samenwerking tussen de hulpverleningsketen, de justitiële keten, de openbare lichamen en het Rijk. Eind 2020 hebben de toenmalige staatssecretaris van VWS en de vertegenwoordigers van de openbare lichamen van de eilanden opnieuw een Bestuursakkoord ondertekend om samen de aanpak van huiselijk geweld en kindermishandeling te versterken. Dit is een vervolg op het Bestuursakkoord 2017-2020.

Op 1 januari 2022 is een wetsartikel in werking getreden dat bepaalt dat geen geweld of lichamelijk geweld mag worden gebruikt bij het opvoeden van een kind of een kind vernederend behandelen.⁴⁹ Dat stond al in het Europees Nederlandse Burgerlijk Wetboek vermeld, maar wordt nu óók toegevoegd aan het Burgerlijk Wetboek BES.

Ondanks de mooie initiatieven, komt huiselijk geweld helaas nog veelvuldig voor. De onveiligheid thuis is van negatieve invloed op het welzijn en ontwikkeling van de kinderen die hiermee te maken hebben. In de gesprekken die met kinderen gevoerd zijn, vertellen zij zelf ook over het huiselijk geweld dat zij hebben meegemaakt. Een 14-jarige jongen:

“Ik werd eerst veel geslagen thuis. Nu ren ik weg. Mijn moeder schreeuwt nog wel naar me. Als ik weer thuiskom doe ik alsof er niets gebeurd is.”

Het is opvallend dat als kinderen iets vertellen over de andere ouder (meestal de vader) uit deze verhalen afgeleid kan worden dat er in het verleden ook sprake is geweest van geweld tussen ouders. Een 11-jarig meisje:

“Of ik liever met één of twee ouders woon? Het is beter alleen met mijn moeder te wonen. Als er dan ruzie is, dan is het niet vervelend voor de kinderen. Als ouders samen zijn, dan is er vaak ruzie. Dat heb ik zelf meegemaakt.”

Het probleem van mishandeling en huiselijk geweld kwam eveneens naar voren in de gesprekken met de professionals. Zij herkennen de vicieuze cirkel van armoede waarbij stress, bijvoorbeeld door zorgen over geld of de te krappe behuizing kan leiden tot geweld. Sommige professionals spraken zelfs over geweld in de vorm van seksuele uitbuiting van meisjes én jongens.

3.6 Situatie van alleenstaande migrantenouder zonder verblijfsvergunning extra kwetsbaar

Tot slot bestaan er zorgen over de situatie van alleenstaande ouders die zonder verblijfsvergunning op Bonaire werkzaam zijn en er met hun kinderen verblijven. Naar schatting gaat het om een groep van 700 tot 1000 (arbeids)migranten, veelal afkomstig uit Latijns-Amerika, Venezuela, Peru, Ecuador en de Dominicaanse Republiek. Hoeveel van hen kinderen hebben is niet bekend. De ouders werken veelal in de bouw, horeca, in de huishouding of (al dan niet gedwongen) in de prostitutie en leven volgens sommige professionals onder erbarmelijke omstandigheden. Een professional:

“Er is vaak sprake van mensenhandel en prostitutie. Hierbij wordt het paspoort afgenomen en heeft het slachtoffer geen inkomen. Als het dan misgaat dan gaat het goed mis. Iedereen weet dat het er is maar er wordt niet over gepraat. Dat is ook typisch voor de cultuur op het eiland.”

De groep is niet verzekerd voor ziektekosten, waardoor zij noodzakelijke medische behandelingen mijden. Ook voor hun kinderen. Kinderen zonder geldige identiteitspapieren worden op scholen ingeschreven omdat zij recht op onderwijs hebben.

⁴⁹ https://www.eerstekamer.nl/behandeling/20211108/publicatie_inwerkingtreding/document3/f=/vlnpeid88rzg.pdf

De migranten kunnen geen aanspraak maken op sociale voorzieningen, zoals onderstand, kinderbijslag en een sociale huurwoning. Een netwerk waarop kan worden teruggevallen ontbreekt in veel gevallen.⁵⁰ Een bijkomend risico is dat ze vanwege hun kwetsbare positie uitgebuit worden door hun werkgever. Daarbij hebben zij geen toegang tot kosteloze rechtsbijstand omdat ze niet op het eiland zijn ingeschreven en niet aan de gestelde voorwaarden voldoen.⁵¹ Men leeft continu in angst voor uitzetting. Dat vormt een extra risico op het ontstaan van psychische problemen.

De kinderen van deze ouders groeien op in een situatie waarbij niet altijd in hun basale behoeften kan worden voorzien. Daarnaast leven ze in permanente onzekerheid over hun toekomstperspectief wat een extra bedreiging voor hun ontwikkeling vormt. Dit kan gevoelens van angst en stress met zich meebrengen wat tot concentratie en gedragsproblemen kan leiden. De psychische belasting van de ouder heeft ook weer nadelige gevolgen voor kinderen omdat ouders emotioneel niet beschikbaar zijn, al zijn ze er fysiek wel. Het gebrek aan netwerk leidt er ook toe dat kinderen niet de ondersteuning en zorg kunnen vinden bij een andere volwassene. Maar vergelijkbaar met kinderen bij wie in bredere zin sprake is van huisvestingsinstabiliteit, maakt de angst voor uitzetting ook dat kinderen geen toekomstperspectief hebben of durven op te bouwen en zich moeilijker kunnen concentreren op hun schoolse taken.⁵²

---

⁵⁰ De kerkelijke hulporganisatie Caritas biedt praktische hulpen aan migranten zonder verblijfsvergunning. Hoewel Caritas weinig financiële middelen heeft, kunnen migranten hier terecht voor een luisterend oor, voedsel en kleding. In verband met corona heeft Caritas een eenmalige financiële bijdragen van het OLB ontvangen om in de ergste nood te voorzien.

⁵¹ Zie: artikel 2a van de Wet kosteloze rechtskundige bijstand BES.

⁵² Hulse, K. & Saugeres, L. (2008). Housing insecurity and precarious living: an Australian exploration. Swinburne-Monash Research Centre: Australian Housing and Urban Research Institute; Warren, E.J. & Font, S.A. (2015). Housing insecurity, maternal stress and child maltreatment: An application of the Family Stress Model. *Social Services Review*, 89(1), 9-39; Ziol-Guest, K.M. & McKenna, C.C. (2014). Early childhood housing instability and school readiness. *Child Development*, 85(1), 103-113.

Maria, een professional werkzaam op Saba

“Ik werk mee aan dit interview om inzicht te geven in het dagelijks leven van alleenstaande moeders en vaders. Ik wil benadrukken hoe veel respect ik heb voor deze groep die op werkelijk elk gebied moeilijkheden ondervindt die het welbevinden van zowel het kind als de ouders elke dag, de hele dag door frustreren. Dit veroorzaakt trauma. Het komt voor dat ouders die het alleen moeten rooien laag opgeleid zijn en dientengevolge soms wel drie laagbetaalde banen hebben, waardoor ze bijna niet thuis zijn. Dat zou je pedagogische verwaarlozing kunnen noemen maar het is een squeeze waar zij in zitten: of je bent thuis en bij je kinderen, of je gaat uit werken zodat je nog iets van een inkomen hebt. Als je dan ook nog een kind hebt met een beperking of handicap, dan wordt het helemaal lastig.

Ik ken een paar voorbeelden van kinderen met gedragsproblemen, die extreme manieren hebben om aandacht te vragen. Stel je voor: je hebt geen sociaal vangnet, je rent van hot naar her, geld is een doorlopende bron van zorg, je kinderen lopen in zichtbare te kleine, verwassen, kleding. De maaltijden die je bereidt, zijn niet voldoende voedzaam wat zichtbaar is in huid- en haarproblemen. Neem ook de kinderen die hoofdzakelijk koolhydraatrijk eten krijgen waardoor ze obees zijn. Deze kinderen kunnen zich op school vaak niet goed concentreren. Ze zijn vaker ziek en hebben verkoudheden die eindeloos blijven. Dit is echt verweven in de sociale problematiek.

Een groot onderdeel van de problematiek wordt veroorzaakt door de hoge, dagelijks terugkerende kosten. Voeding bijvoorbeeld is extreem duur doordat er twee keer belasting op wordt geheven, eerst op St. Maarten en daarna op Saba. Gezonde levensmiddelen als groente en fruit zijn bijna onbetaalbaar: één tomaat kost €1,25. Melk is duurder dan limonade vol suiker en kleurstof, zoals ook olie en meel goedkoop zijn. Dagelijks een goede maaltijd op tafel zetten, is een hele klus en een bron van zorg voor veel alleenstaande ouders. Nog zo iets: kleding. Een levensbehoefte. Op het eiland zijn geen kledingwinkels, dus moet je die uit een catalogus bestellen waardoor er weer shipment costs bovenop komen. Naar St. Maarten gaan om daar te shoppen, is ondenkbaar want een ticket kost meer dan \$200. Ik zei het al, alles is duur. Water ook: als je vier kinderen hebt en je moet elke dag de was doen, dan is dat een serieuze kostenpost.

Saba is een klein eiland met slechts 1800 tot 2000 mensen. Op grond van bepaalde kenmerken kun je uitgesloten worden. Reden waarom mensen willen voorkomen dat het zichtbaar is dat zij het financieel niet redden. Men wil niet gelabeld worden als ‘zielig’, men wil niet dat er over hen gepraat wordt. Je wilt voor vol aangezien worden, wilt niet in een bepaalde hoek terecht komen waar je, als je daar eenmaal in zit, niet zo snel meer uitkomt. Mensen waarderen een uitgestoken hand, maar als het liefdadigheid wordt, dan wordt dat minder gewaardeerd.

In zo'n heel kleine gemeenschap zie je veel van elkaar. Om je eigen gezin te beschermen, wordt veel verzwegen. Als ik de alleenstaande ouders zie, zie ik de isolatie, de eenzaamheid en het wantrouwen. Wie een netwerk heeft, heeft het iets minder zwaar maar ook zij staan onder een continue druk.

Het is schrijnend om een kind naar school te zien gaan op kapotte schoenen, of met schoenen waaruit de tenen zijn geknipt. In een uniform waarop het embleem niet meer zichtbaar is omdat het zo vaak gewassen is. Met een lichtblauw shirt dat bijna wit is geworden van het vele wassen, met een veel te korte broek. Dat is voor een moeder of vader moeilijk en zet ook druk op de opvoeding. Dan komt zo'n kind bijvoorbeeld thuis met een huiswerkopdracht waarbij het hulp nodig heeft – wat je niet kunt geven omdat je zelf laag opgeleid bent.

En je hébt al honderdduizend dagelijkse zorgen. Dan sta je er zó alleen voor. Al dit soort dingen knagen aan het zelfvertrouwen van de opvoeder. En ja, een instantie als Child Focus biedt gratis huiswerkhulp, maar dan moet je wel de juiste weg ernaartoe kennen. Het kan een gevoelig punt zijn om je aan te melden bij bepaalde loketten, waardoor je kunt denken: ik hoef niet zo nodig met mijn snufferd in die kantoorpanden. Weer iets waarvoor je een bepaalde trots opzij moet zetten, vergelijk het met de Voedselbank in Nederland.

We kunnen niet alle kinderen uit deze groep over één kam scheren. Er zijn ook geweldig succesvolle kinderen bij die het op school en op sociaal gebied heel goed doen. Toch lopen ook deze kinderen een risico op trauma en buitensluiten. Dat andere kinderen te horen krijgen: 'Nee, je mag niet bij dit kind spelen', 'Nee, je mag dit kind niet uitnodigen voor je partijtje want het neemt nooit een cadeautje mee.'

Wat me het meest frustrleert, is de hopeloosheid, de uitzichtloosheid. Ik zou willen dat ik in staat was om sommige kinderen uit hun situatie te tillen. Soms lukt dat. Dan zie je dat onderwijs, een beroepsopleiding, echt een verschil maakt, maar dat is niet altijd het geval. Soms zijn situaties zo schrijnend en alomvattend dat er te veel moet veranderen, dat is bijna niet te doen.

Dat gezegd hebbende, stel je het volgende voor. Dat er, zoals gebeurd is, ook nog eens een coronapandemie komt. Waarbij iedereen, kinderen vanaf zes jaar oud, een mondkapje moet dragen, waarbij de prijs voor één mondkapje hetzelfde is als waarvoor je in Nederland vijftig mondkapjes koopt. Wéér een kostenpost, wéér iets wat je moet zien te regelen. Je broek zakt erbij af."

4 Beschikbare, toegankelijk en passende voorzieningen zijn belangrijk om armoede te bestrijden

4.1 Inleiding

Naast financiële en sociaal-emotionele problemen, waar in de voorgaande hoofdstukken nader op is ingegaan, missen alleenstaande ouders én hun kinderen bepaalde voorzieningen op de eilanden. Dit is niet alleen een gevolg van de schaamte die zij zelf mogelijk ervaren in het vragen om hulp, maar óók omdat voorzieningen niet of onvoldoende beschikbaar zijn op de eilanden. Zo is het voor de groep ouders moeilijk zich verder te ontwikkelen, bijvoorbeeld door middel van (betaalbare) cursussen. Daarnaast weten zij vaak niet goed welke wegen zij moeten bewandelen als zij (financieel) in de knel zitten, maar ontbreekt het aan laagdrempelige juridische dienstverlening. Door gebrekkig openbaar vervoer is het ingewikkeld of lastig om naar of van werk of de school van de kinderen te komen. Voor kinderen met gedrags- of leerproblemen ontbreken speciaal onderwijsmogelijkheden.

Dit alles maakt het voor de groep alleenstaande ouders nóg lastiger om de situatie waarin zij zich bevinden, te ontworstelen. Nog meer dan gezinnen met twee ouders in armoede, hebben zij extra hulp nodig om hun situatie te verbeteren of om zich überhaupt staande te kunnen houden. Voor kinderen betekent het gemis aan voorzieningen dat zij minder kans hebben de vicieuze cirkel van armoede te doorbreken. Een complicerende factor daarbij is dat de groep eilandbewoners uit zichzelf niet snel om hulp vraagt. Uit angst voor stigmatisering of uit trots. Zij lossen hun problemen liever zelf op. Voor hulpverleners is het lastig om (proactief) te handelen of zorgen bespreekbaar te maken. In dit hoofdstuk wordt nader ingegaan op voorzieningen die voor de groep alleenstaande ouders en hun kinderen belangrijk maar niet – of niet voldoende – beschikbaar zijn.⁵³

4.2 Volwassenonderwijs en scholingsmogelijkheden

Er is een groep alleenstaande ouders die zich wil blijven ontwikkelen om zo door te kunnen groeien naar een baan waar meer loon tegenover staat. Omdat er op de eilanden weinig voorzieningen zijn op het gebied van volwassenonderwijs en herscholing, zit zo'n groei- en doorstroommogelijkheid er voor de meesten niet in. Volgens professionals is begeleiding voor juist deze groep essentieel:

“Er moet meer komen op het gebied van ontwikkelingsmogelijkheden. Het SKJ biedt tweedekansonderwijs maar er moet ook iets komen voor mensen die daar niet meer terecht kunnen, de vroegere drop-outs. Hun leven is vaak fragiel en zij missen basale kennis op het gebied van communicatie, budgetteren en sociale vaardigheden.”

⁵³ In het rapport *Oog voor ouderen in Caribisch Nederland* en het rapport *Het maakt uit waar je wieg heeft gestaan* is ingegaan op voorzieningen die specifiek voor die doelgroepen van belang zijn.

Een aantal moeders gaf aan spijt te hebben dat zij hun school niet heeft afgemaakt. Zo vertelde een Bonairiaanse moeder dat zij graag in het toerisme wil werken. Maar zij beheerst het Nederlands en het Engels niet voldoende. Daarom zou zij graag in aanmerking komen voor een taalcursus, want zelf kan zij dat niet betalen. Jongeren die hun school niet afmaken⁵⁴ kunnen tweedekansonderwijs volgen via het programma Sociale Kanstrajecten Jongeren (SKJ). Maar voor 'oudere' drops-outs – bijvoorbeeld ouders die als kind gestopt zijn met school – is het aanbod van tweedekansonderwijs op de eilanden beperkt.⁵⁵ Er zijn weliswaar particuliere opleidingsinstituten die trainingen, cursussen en opleidingen op mbo- en hbo-niveau aanbieden, maar de kosten zijn voor de meesten niet op te brengen. Daarnaast ontbreekt het de ouders dikwijls aan de juiste vooropleiding.

Professionals vinden het belangrijk om mensen het gevoel van eigenwaarde terug te geven en hen zoveel mogelijk te stimuleren om zich verder te ontwikkelen.

“Het is belangrijk om mensen te motiveren. Hun gevoel van eigenwaarde is bijna niks. Je moet kijken naar wat mensen wél kunnen en hen daarin bekrachtigen.”

4.3 Juridische ondersteuning en schuldhulp

Veel mensen kennen hun rechten niet en/of weten niet bij wie zij terecht kunnen als zij (financieel) in de knel zitten. Ook professionals signaleren dit en constateren dat rechtshulp maar beperkt beschikbaar is op de eilanden.⁵⁶ Zo vertelde een professional over een alleenstaande moeder die voor haar zieke kind moest zorgen. Zij kon geen opvang vinden en beschikte niet over een netwerk. Toen zij na een week op haar werk verscheen, hoefde zij van haar werkgever niet meer terug te komen. Ze was ontslagen en wist niet bij wie zij moest aankloppen voor hulp. Professionals willen dat er op korte termijn een laagdrempelig en toegankelijk loket voor juridische hulpverlening komt dat eilandbewoners kan ondersteunen bij hulpvragen in geval van claims, scheiding- en omgangsissues, een arbeidsconflict, schuldhulp of een verblijfsvergunning. Een professional:

“Eilandbewoners die getroffen zijn door COVID en bijvoorbeeld hun baan zijn verloren, hun inkomen kwijt zijn en schulden opbouwen, kunnen onvoldoende terecht bij voorzieningen die er zouden moeten zijn zoals een juridisch loket, Algemeen maatschappelijk werk, schuldhulpverlening, budget coaching of huisvestingsbemiddeling. Door het ontbreken van dit soort voorliggende voorzieningen verergeren de symptomen van angst, stress en paniek.”

In 2012 is de consumentenbond Unkobon op Bonaire opgericht. Unkobon maakt zich al jaren hard voor een laagdrempelige voorziening waar consumenten onafhankelijk advies kunnen krijgen over hun rechten.

⁵⁴ Dit geldt met name voor Bonaire en St. Eustatius. De jongeren kunnen hier vanaf hun 18e jaar aan deelnemen en krijgen tot hun 25e jaar de kans om te worden voorbereid op een terugkeer naar het reguliere onderwijs of de overstap naar de arbeidsmarkt.

⁵⁵ Wel kunnen mensen die geen startkwalificatie hebben kunnen een Mbo-opleiding volgen op niveau 1 om hun kansen op de arbeidsmarkt te vergroten.

⁵⁶ Er zijn nauwelijks sociale advocaten werkzaam op de eilanden en rechts- of wetswinkels zijn er niet. Wel is er op Bonaire een advocaat werkzaam die burgers kosteloos rechtshulp biedt als hij daartoe in de gelegenheid is. Ook kunnen eilandbewoners met een jaarinkomen van minder dan \$12.570 kunnen bij RCN een aanvraag indienen voor kosteloze rechtsbijstand. De Raad voor de Rechtsbijstand toetst en stelt vast of betrokkene recht heeft op kosteloze rechtskundige bijstand. Bij afwijzing is bezwaar mogelijk, maar daar wordt niet vaak gebruik van gemaakt.

Tot op heden is het nog niet gelukt op een juridisch loket op Bonaire en St. Eustatius op te zetten. Op Saba is in 2018, met financiële steun van het ministerie van Justitie en Veiligheid (J&V), een pilot gestart om laagdrempelige juridische bijstand en mediation mogelijk te maken. Deze pilot is succesvol en is dientengevolge al tweemaal verlengd. Het is de bedoeling dat eenzelfde pilot ook op St. Eustatius en Bonaire wordt opgezet. De plannen zijn al lang geleden gemaakt maar de uitvoering gaat traag.

Schuldhelp

Schuldhelpverlening is in Caribisch Nederland een taak voor de openbare lichamen van de eilanden, net zoals het in Europees Nederland een gemeentelijke taak is. Hoewel de openbare lichamen nadrukkelijk aandacht hebben voor schuldhelp komt dit, zo werd althans in gesprekken naar voren gebracht, door verschillende oorzaken⁵⁷ nog niet overal goed van de grond.

Hoewel de openbare lichamen verschillende initiatieven zijn gestart om schuldhelpverlening en budgetcoaching aan te bieden, bestaat er op de eilanden (nog) geen wettelijke schulphulpverlening.⁵⁸ Er is in ieder geval behoefte aan budgetcursussen en (proactieve) schuldhelpverlening op de eilanden. Een professional:

“Maak voor schuldhelpverlening vanuit Europees Nederland een kader en zorg ervoor dat het ambtenarenapparaat op de eilanden de uitvoering aan kan. Want nu is er geen capaciteit om mensen de wijken in te sturen.”

Vanaf 1 januari 2022 biedt Sentro Aksesio op Bonaire schuldhelpverlening en budget coaching aan. Hier kunnen burgers zichzelf voor aanmelden. Een aanmelding kan ook plaatsvinden via een ketenpartner⁵⁹ of hulpverlener. Onlangs heeft het NIBUD (op afstand) professionals op de eilanden getraind in het omgaan met budgetteringsvragen en schuldhelpverlening. Doel is ook om in de tweede helft van 2022 hier door middel van intervisiebijeenkomsten verder vorm aan te geven.⁶⁰

4.4 Goedwerkend openbaar vervoer

Verder is het voor eilandbewoners die geen auto kunnen betalen een uitdaging om naar of van het werk te komen, boodschappen te doen of om de kinderen naar school of (buitenschoolse) activiteiten te brengen. Een goed werkend openbaar vervoer is namelijk – nog steeds – niet aanwezig op de eilanden. Kinderen kunnen zich hierdoor ook niet zelfstandig over het eiland bewegen. Dit is van negatieve invloed op hoe zij hun vrije tijd invullen en het contact met leeftijdsgenoten en vrienden. Ze zijn volledig afhankelijk van anderen.

De ombudsmannen hebben al meermalen aandacht voor gevraagd voor de vervoersproblematiek. In veel gesprekken, voornamelijk op Bonaire, kwam dit punt naar voren. Een alleenstaande moeder vertelde dat zij, ondanks dat zij het niet kan betalen, toch in een auto rijdt:

“Ik moet ook 's avonds werken. En ik moet de kinderen naar school brengen anders kunnen ze er niet komen. Maar het kost te veel geld: benzine, verzekering en wegenbelasting.”

⁵⁷ Zo hebben de eilanden niet de middelen om aan die taak goed vorm te kunnen geven.

⁵⁸ <https://zoek.officielebekendmakingen.nl/kst-35316-3.html>.

⁵⁹ Fundashon Cas Boneriano (FCB) meldt cliënten met een huurschuld voor begeleiding aan bij Sentro Aksesio.

⁶⁰ Kamerbrief [voortgangsrapportage](#) ijkpunt bestaanszekerheid Caribisch Nederland, juni 2021.

Ouders en kinderen die niet over een auto beschikken zijn over het algemeen lang onderweg om op hun plaats van bestemming te komen. De wegen zijn slecht onderhouden waardoor auto's snel kapotgaan. Bovendien zijn er amper fietspaden. Dit maakt het lastig, en soms gevaarlijk, om per fiets te reizen. Een jonge vrouw meldde dat zij na school elke dag zo'n tweeënhalf uur op de bus moet wachten. Een alleenstaande ouder vertelde:

“Als ik een late dienst heb dan moet ik zelf een lift naar huis regelen. Meestal moet ik lang wachten, soms wel tot 01.00 uur.”

Doordat de alleenstaande ouders veel en op onregelmatige tijden werken en voor vervoer afhankelijk zijn van anderen, is het soms moeilijk om afspraken met hulpverleners na te komen. Zo verzocht een alleenstaande ouder om het tijdstip van de afspraak met een hulpverlener van haar kind te verzetten vanwege haar werktijden. Dit verzoek werd afgewezen omdat het niet paste binnen de kantooruren. Het heeft ertoe geleid dat hulpverlening niet van de grond is gekomen.

Een aantal professionals pleit ervoor om proactief te wijk in te gaan om te kijken wat nodig is. Een professional:

“Het is makkelijker om naar gezinnen te gaan dan om de mensen naar je toe te laten komen. Je moet de wijk ingaan en met mensen praten. Helaas zijn te veel dingen geformaliseerd. Waar zijn we mee bezig?”

4.5 Speciaal onderwijs

Hoewel het onderwijs in de afgelopen jaren aanzienlijk is verbeterd, bestaan zorgen over het (gebrek aan) speciaal onderwijs of ondersteuning voor kinderen met speciale behoeften. LVB-en gedragsproblematiek wordt (nog) onvoldoende onderkend op de eilanden en er is te weinig expertise. Vanuit school worden beperkingen wel gesignaleerd. Ook worden er leerlingen via de expertisecentra onderwijszorg⁶¹ getest, maar dat is onvoldoende om te voorzien in de ondersteuning of zorg die vervolgens nodig is. Het onderwijs is hierdoor voor bepaalde kwetsbare groepen kinderen niet passend. Zij kunnen niet optimaal gebruik maken van hun recht op onderwijs. Een professional:

“In Europees Nederland staat er een heel team voor je klaar als een kind krijgt met het Downsyndroom. Dat is hier niet. Hier sta je er dan helemaal alleen voor.”

⁶¹ Op alle drie de eilanden bestaat deze onderwijszorg: Expertisecentrum Onderwijs Zorg Bonaire (EOZ) op Bonaire, het Expertise Centre Education Care St. Eustatius (ECE) op St. Eustatius en Expertise Centre Education Care (EC2) op Saba.

Zorgen over het gebrek aan speciaal onderwijs zijn er ook in Den Haag. In 2021 schreven de voormalige onderwijsministers aan Eerste Kamer dat er ondanks de verbeterlagen in de onderwijszorg het nog niet gelukt is om voor elke leerling op de eilanden een passend onderwijszorgaanbod te realiseren.⁶² Op de eilanden volgen kinderen met gedragsproblemen, autisme of (een of meervoudige) handicap(s) namelijk les binnen het gewone, reguliere onderwijs.⁶³ Voor alleenstaande ouders is dit extra problematisch omdat zij, naast het gebrek aan ondersteuning hierin van een partner, ook binnen het onderwijs geen of te weinig ondersteuning vinden in de zorg voor en begeleiding van hun (kwetsbare) kinderen. Een alleenstaande moeder:

“Mijn zoon van 13 heeft ernstige gedragsproblemen en hij is een lvb'-er (licht verstandelijk beperkt). Gelukkig krijgt hij nu hulp van Stichting Project maar wat als dat stopt? Hij kan niet meer naar school met 'gewone' kinderen want met zijn gedrag zorgt hij voor onrust in de klas. Hij heeft extra aandacht en begeleiding nodig. Er is een grote groep lvb-ers op het eiland maar er is niks voor hen geregeld.”

Reguliere scholen kunnen niet altijd de juiste zorg aanbieden, zelfs met de inzet van het EOEZ, ECE en EC2. Dit resulteert erin dat een aantal kinderen thuis zit, ook al zijn deze kinderen in beeld bij de leerplichtambtenaar.

Inclusief onderwijs is een mooi uitgangspunt, zeggen professionals. Maar daarvoor is wél noodzakelijk dat de leerkrachten voldoende zijn toegerust om deze kinderen, die speciale zorg en aandacht nodig hebben, te onderwijzen. En juist dat is een probleem op de eilanden. Er is een tekort aan geschoolde leerkrachten. Wel is inmiddels een aantal scholen oplossingsgericht aan de slag gegaan. Zo is er op Bonaire een particuliere school die zich richt op kinderen die speciaal onderwijs nodig hebben. Dit particuliere onderwijs is echter alleen toegankelijk voor de kinderen wiens ouders dit kunnen betalen. Tot slot stelt een aantal professionals dat de kwaliteit en de randvoorwaarden voor het onderwijs in Caribisch Nederland weliswaar zijn verbeterd, maar dat beter moet worden samengewerkt met jeugdzorg. Ook zou meer onderzoek gedaan moeten worden naar sociale problematiek en de vraag waarom kinderen niet goed kunnen leren of niet goed toekomen aan leren.

Extra ondersteuning buiten school

De slechte financiële situatie van ouders is ook binnen het onderwijs van invloed op de mogelijkheden van kinderen. Zo kunnen kinderen die bijvoorbeeld remedial teaching of huiswerkbegeleiding nodig hebben dit in beginsel niet krijgen als ouders dit niet kunnen betalen.⁶⁴ Expertisecentra kunnen wel vanuit hun onderwijszorgtaak intelligentie- en dyslexieonderzoeken afnemen. Een professional vertelde dat zij op eigen initiatief een centrum voor buitenschoolse activiteiten heeft opgericht waar alle kinderen naar toe kunnen. Vanuit 'Den Haag' is nu bepaald dat hiervoor een eigen bijdrage verschuldigd is. De desbetreffende professional maakt zich nu al zorgen over hoe zij dit aan de alleenstaande moeders moet gaan vragen, want die kunnen dat niet betalen.

⁶² Kamerbrief van 8 juli 2021 van de toenmalige minister van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap en de minister voor Basis- en Voortgezet Onderwijs en Media.

⁶³ Wel bieden ECE op St. Eustatius en EC2 op Saba inclusief speciaal onderwijs aan kinderen die tegen problemen aanlopen in het reguliere onderwijs. Zij worden ondersteund en begeleid op onder ander cognitief, psychisch, emotioneel en sociaal gebied.

⁶⁴ De stichting [Child Focus](#) op Saba biedt wel gratis huiswerkbegeleiding aan.

4.6 Preventieve zorg bij opvoedvragen

Alleenstaande ouders weten niet altijd bij wie zij aan moeten kloppen voor vragen over de opvoeding. Of zij zijn zich onvoldoende bewust van wat een kind nodig heeft om goed en veilig op te kunnen groeien en zich te kunnen ontwikkelen. Vaak komen ze pas in beeld bij de hulpverlening als problemen zijn geëscaleerd. Een professional:

“Bij Mental Health Caribbean (MHC) op Bonaire staan zo'n 170 kinderen op de wachtlijst, terwijl een groot deel van de kinderen en hun ouders preventief geholpen kunnen worden.”

Daarom moet meer worden geïnvesteerd in voorliggende voorzieningen, zeggen sommige professionals. Zij zouden graag, nog voordat er daadwerkelijk problemen ontstaan, ingrijpen en interveniëren. Het meekrijgen van ouders, het voorlichten van ouders, en ouderparticipatie kwam in veel gesprekken naar voren. Door ouders eerder te betrekken en te ondersteunen kan meer inzicht worden gegeven en een ander handelingsperspectief worden geboden. Opvoedingsondersteuning richt zich op het hele gezinssysteem en helpt daarmee zowel de ouder als het kind. Als (alleenstaande) ouders beter in staat zijn hun leven en opvoeding vorm te geven, zijn ze daarmee een beter voorbeeld voor de kinderen. Dit draagt bij aan het welzijn en een goede ontwikkeling van de kinderen. Een professional:

“Het begint bij ouders zelf. Je kan niet elke dag het kind helpen, terwijl er dan in de thuissituatie niets verandert. Richt je op ouders, dan krijg je kinderen mee. Bijvoorbeeld door scholing, budgettering en coaching.”

Een mooi initiatief is '[Parenting In Action](#)' (PIA) een programma dat recent op Saba is gestart. Hierbij worden ouders door professionals ondersteund bij de opvoeding van hun kinderen en krijgen zij praktische tips en vaardigheden aangereikt. Om vroegtijdig te kunnen ingrijpen is het cruciaal om te weten wie welke ondersteuning nodig heeft. Niet elke ouder klopt uit eigen beweging bij de hulpverlening aan. Sommige ouders blijven zoveel mogelijk onder de radar omdat zij bang zijn dat bemoeienissen van buitenaf leiden tot het weghalen van de kinderen. Een professional vertelde:

“Er wordt niet snel een beroep gedaan op instanties voor hulp. De reden dat men niet graag in beeld is, is óók omdat niet alle hulpverleners open-minded zijn. Er zijn medewerkers van instanties die stigmatiserend naar de samenleving kijken en geen rekening houden met de cultuur. Dat je met velen in een huis woont wil niet zeggen dat je geen goede moeder bent. Het is dramatisch op de huizenmarkt. Het siert je als je als moeder om hulp vraagt en dat moet dan niet bestraft worden met een zorgmelding.”

Kerken, scholen en huisartsen worden genoemd als makkelijke 'vindplaatsen' omdat zij veel van deze ouders zien. Maar die vinden het op hun beurt lastig om daadwerkelijk een zorgmelding te doen. Dit, vanwege mogelijke consequenties.

4.7 Integrale aanpak hulpverlening

Een positieve ontwikkeling is dat onlangs op Bonaire het Sentro Akseso is gestart. Het is een initiatief waarin op wijkniveau meer hulpverleningsvormen bij elkaar komen.⁶⁵ Sentro Akseso komt tegemoet aan de wens van een aantal professionals die eerder pleitte voor meer integrale hulpverlening, die dicht bij de mensen georganiseerd wordt. Integraliteit voorkomt dat mensen gaan ‘shoppen’ binnen de hulpverlening of dat problemen niet in samenhang met elkaar worden bekeken en worden aangepakt.⁶⁶ Het vanuit de wijk dicht bij de mensen werken, biedt mogelijkheden om alleenstaande ouders te stimuleren en gemotiveerd te houden. Gezinscoaches kunnen helpen in kleine dagelijkse beslommeringen, waardoor verbinding maken met ouders en vertrouwen opbouwen voor vervolgtrajecten makkelijker gaat. Het winnen van vertrouwen is belangrijk omdat zowel ouders als professionals terughoudend zijn hulp te zoeken uit schaamte en uit zorg voor negatieve consequenties van die hulp. Een professional:

“Het is belangrijk dat je naast mensen gaat staan en hen kunt motiveren. Gezinscoaches zouden elke dag langs moeten gaan en connectie maken. Het is belangrijk om outreachend te zijn. Vaak is hulp nodig bij hele praktische dingen. Om een voorbeeld te geven: als iemand zegt “ik heb honger” dan geef je eten. Je helpt de kinderen met douchen en ontbijten en zorgt dat de was wordt gedaan. Zo bouw je een band op en dat geeft vertrouwen.”

Ook biedt een meer integrale aanpak mogelijkheden om de ouders te vinden die hulpverlening nodig hebben. Ouders die willen, komen zelf wel naar hulpverlening toe, maar ouders die het nodig hebben blijven vaak buiten beeld. Een belangrijk punt hierbij is ook dat alleenstaande vaders nog minder makkelijk hulp zoeken dan alleenstaande moeders. Voor alleenstaande vaders is er bovendien minder geregeld. Met een wijkgerichte aanpak is mogelijk deze specifieke doelgroep makkelijker te benaderen en te helpen. Een professional benoemde dat die integraliteit en samenwerking ook op hogere niveaus moet plaatsvinden:

“Betrek in brede zin de lokale hulpverleners op Bonaire bij de totstandkoming van een meerjarenplan voor Bonaire. We hebben nu te maken met vier ministeries en twee bestuurslagen. Het Openbaar Lichaam is uiteindelijk verantwoordelijk maar zij moeten wel een signaal kunnen afgeven over mensen in de praktijk. Die horen en zien wat er gebeurt. Dus ook het openbaar lichaam en Den Haag met z’n vier ministeries moeten beter aansluiting krijgen bij elkaar.”

⁶⁵ Het Sentro Akseso Boneiru is per 1 januari 2022 werkzaam. Het is een zelfstandige stichting waarbij het Centrum Jeugd en Gezin is samengevoegd met het sociale wijkteam, de maatschappelijke ondersteuning, het meldpunt huiselijk geweld en kindermishandeling alsmede het Zorg en Veiligheidshuis. Het is bestemd voor eilandbewoners van 0 tot 100 jaar.

⁶⁶ Dit geldt te meer voor kinderen: problemen die zij ervaren kunnen niet worden losgezien van het systeem waarbinnen zij opgroeien.

5 Conclusies en aanbevelingen

5.1 Inleiding

Dit rapport beschrijft de knelpunten die Caribisch-Nederlandse alleenstaande ouders en hun kinderen ervaren als zij rond of onder de armoedegrens moeten leven, en wat de effecten zijn van armoede op de opvoeding. Zowel voor deze ouders zelf als voor hun kinderen. In dit hoofdstuk wordt eerst ingegaan op armoede-gerelateerde problematiek in Caribisch Nederland in algemene zin. Vervolgens wordt een aantal van de in het rapport beschreven knelpunten nader geduid. Het gaat hierbij om een aantal knelpunten van financiële en sociaal-emotionele aard. Tot slot wordt kort ingegaan op het gemis aan voorzieningen die ervoor zouden kunnen zorgen dat knelpunten makkelijker worden opgelost.

De kern van dit hoofdstuk richt zich met name op een aantal aanbevelingen die de ombudsmannen doen aan het ministerie van BZK. Hoewel het ministerie van SZW, VWS en de openbare lichamen op dit dossier eveneens een belangrijke taak hebben, ligt de regie wat de ombudsmannen betreft bij dit ministerie. De aanbevelingen moeten ervoor zorgen dat de situatie van alleenstaande ouders in Caribisch Nederland verbetert en dat zij daarmee betere opvoedmogelijkheden en ontwikkelingskansen voor hun kinderen weten te creëren. Hiervoor is een integrale aanpak nodig, maar óók een aanpak die rekening houdt met de lokale context, de cultuur op de eilanden en het bestaande gebrek aan vertrouwen in de overheid. Waarbij oog is voor het feit dat op de eilanden iedereen elkaar kent.

5.2 Nog steeds schrijnende armoede in Caribisch Nederland

Sinds 2010 zijn de eilanden Bonaire, Saba en St. Eustatius bijzondere gemeenten van Nederland.⁶⁷ Voor de eilandbewoners was er de hoop dat hierdoor het leven in Caribisch Nederland zou verbeteren. Maar helaas is dit voor velen op een teleurstelling uitgelopen. Want hoewel er op het gebied van onderwijs en gezondheidszorg het nodige verbeterd is, heeft de armoede inmiddels schrijnende vormen aangenomen op de eilanden. Pas in 2019, nadat ombudsmannen en instanties als het College voor de Rechten van de Mens, het Nibud én sommige Kamerleden de noodklok luidden, kwam het kabinet met een zogenoemd ijkpunt bestaanszekerheid Caribisch Nederland. Met dit ijkpunt werd beoogd de kloof tussen inkomens en kosten van het dagelijks levensonderhoud te verkleinen. Een vastgesteld sociaal minimum,⁶⁸ kwam er echter niet. Wel zijn er sindsdien stappen gezet om armoede te bestrijden. Zo zijn het minimumloon en de uitkeringen met 10% verhoogd, is de kinderbijslag verhoogd en zijn er maatregelen ingesteld om de kosten van levensonderhoud te verlagen, zoals de kosten van kinderopvang. Helaas zijn deze stappen slechts een druppel op de gloeiende plaat gebleken, aangezien de prijzen van producten en diensten enorm gestegen zijn. 10% verhoging van te weinig, is nog steeds te weinig.

In het huidige coalitieakkoord staat Caribisch Nederland nadrukkelijk op de agenda. Zo wordt de komende jaren stevig ingezet op het aanpakken van de armoede en op het versterken van de arbeidsmarkt. Structureel wordt 30 miljoen euro uitgetrokken voor Caribisch Nederland. Ook zullen kosten 'substantieel' worden verlaagd én wordt de kinderopvang versterkt. Mooie ambities, maar vooralsnog leeft een grote groep eilandbewoners – waarvan een groot deel minderjarig – onder de armoedegrens en is het de vraag wat er op de korte termijn verandert. Te meer omdat in Caribisch Nederland nog steeds ondersteunende sociale maatregelen als zorgtoeslag, kinderopvangtoeslag of wettelijke schuldhulpverlening ontbreken. Maatregelen die in Europees Nederland vanzelfsprekend zijn.

⁶⁷ In de rapporten *Oog voor ouderen in Caribisch Nederland* en *Het maakt uit waar je wieg heeft gestaan* staat in de bijlagen een beschrijving van de bestuurlijke structuur van Caribisch Nederland.

⁶⁸ In Europees Nederland is dit gebaseerd op minimale kosten van levensonderhoud van een tweepersoonshuishouden.

Ook een werkloosheidsuitkering of een arbeidsongeschiktheidsuitkering zoals die in Europees Nederland geldt, kennen eilandbewoners niet. En in tegenstelling tot Europees-Nederlandse vrouwen kunnen Caribisch-Nederlandse zwangere vrouwen en vrouwen met hele jonge kinderen, in beginsel géén ontheffing aanvragen van de sollicitatieplicht willen zij in aanmerking komen voor onderstand. Tot slot werd de kinderbijslag in Caribisch Nederland pas in 2016 voor het eerst uitgekeerd. De uitgekeerde bedragen zijn pas recent verhoogd naar bedragen die zich enigszins verhouden tot de bedragen die in Europees Nederland worden uitbetaald. De regeling van dubbele kinderbijslag voor kinderen die intensieve zorg nodig hebben, bestaat echter (nog) niet.

Verskil in behandeling Caribische en Europese Nederlanders uitgelicht

Dit verschil in behandeling tussen inwoners van Caribisch Nederland en de inwoners van Europees Nederland is op zijn minst opmerkelijk te noemen. Het heeft te maken met een bepaling in de Nederlandse grondwet die onderscheid vanwege de 'bijzondere omstandigheden van eilanden' toestaat. Hiertoe behoren onder meer economische en sociale omstandigheden op de eilanden, de schaalgrootte en de afstand tot Europees Nederland. Maar welke bijzondere omstandigheden verhinderen dat de Algemene wet gelijke behandeling nog steeds geen gelding heeft in Caribisch Nederland, is niet duidelijk. Ook het VN-comité inzake de uitbanning van rassendiscriminatie, dat op 25 augustus 2021 een rapport⁶⁹ publiceerde, vond het verschil opmerkelijk en stelde het te betreuren dat de Algemene wet gelijke behandeling niet van toepassing is in Caribisch Nederland. Het comité beval de Nederlandse overheid dan ook aan maatregelen te nemen om discriminatie te bestrijden en gelijkheid tussen de Caribische en Europese Nederlanders te bevorderen. In dit verband wees ook het Kinderrechtencomité begin 2022 nog op de noodzaak om verschillen tussen Europees- en Caribisch Nederland ten aanzien van onder meer jeugdzorg, kindbescherming, onderwijs en sociale voorzieningen op te heffen.⁷⁰

Ondertussen voelen Caribisch Nederlanders zich achtergesteld en zijn nog meer teleurgesteld in wat '10-10-10' hen heeft gebracht. In ieder geval niet de voorspoed waar ze op hadden gehoopt. Het betekent vooral dat Caribische Nederlanders, en daarmee ook de alleenstaande ouders en hun kinderen, niet altijd en automatisch aanspraak kunnen maken op voorzieningen die voor Europese Nederlanders gelden. Voorzieningen waar veel mensen in Europees Nederland voor hun dagelijks levensonderhoud van afhankelijk zijn.

5.3 Hoe het tij te keren?

Armoede is een groot probleem in Caribisch Nederland, dat kan niet vaak genoeg worden benadrukt. De ombudsmannen, en zij niet alleen, hebben hier vaak op gewezen. Keer op keer is de overheid aangesproken op haar verantwoordelijkheid jegens de inwoners van Caribisch Nederland. De ombudsmannen signaleren dat aan beide zijden van de oceaan met de beste intenties hard wordt gewerkt om verbeteringen op de eilanden door te voeren en er is zeker het nodige bereikt. Zo zijn er stappen gezet in het verhogen van de kinderbijslag en het verbeteren van de kinderopvang. En wordt gekeken hoe de kosten voor het levensonderhoud op Caribisch Nederland beter in balans kunnen worden gebracht met de inkomens.⁷¹ Daarnaast is een aantal aanbevelingen die beide ombudsmannen uit de rapporten *Oog voor ouderen in Caribisch Nederland* en *Het maakt uit waar je wieg heeft gestaan* opgevolgd. Dat is positief te noemen. Maar voor de bewoners van Caribisch Nederland niet positief genoeg. De maatregelen die tot nu toe zijn genomen, in navolging op de discussie rondom het vaststellen van sociaal minimum, hebben onvoldoende verbetering gebracht.

⁶⁹ https://tbinternet.ohchr.org/Treaties/CERD/Shared%20Documents/NLD/CERD_C_NLD_CO_22-24_46534_E.pdf

⁷⁰ Committee on the Rights of the Child (16. February 2022). Concluding observations on the combined fifth and sixth periodic reports of the Netherlands (advance unedited version).

⁷¹ [Kamerbrief](#) voortgangsrapportage ijkpunt bestaanszekerheid Caribisch Nederland 2021.

Realistisch sociaal minimum

Een belangrijke oplossingsrichting ligt in het creëren van meer financiële armslag voor eilandbewoners in het algemeen en – in het kader van dit onderzoek – de alleenstaande ouders en hun kinderen in het bijzonder. Om te beginnen door een realistisch sociaal minimum vast te stellen, gebaseerd op de werkelijke kosten van het levensonderhoud. Verbonden hieraan is het gelijk trekken van de toegang tot sociale voorzieningen, zoals een werkloosheidsuitkering en de mogelijkheden ontheffing aan te vragen van de arbeidsplicht voor zwangere vrouwen en ouders van hele jonge kinderen. Daarnaast, aan de uitgavekant, moeten er voorzieningen zijn die mensen kunnen helpen met budgettering van de inkomsten die ze hebben en met de adequate aanpak van schulden die zij eventueel hebben. Om alleenstaande Caribische ouders de mogelijkheden te geven om de zelfredzaamheid te hebben die van hen verwacht wordt, moeten er meer scholings- en ontwikkelingsmogelijkheden komen.

Vicieuze cirkel van armoede voor kinderen doorbreken

Maar ook voor de kinderen in dit onderzoek, de kinderen van alleenstaande ouders in armoede, is de situatie waarin zij opgroeien zorgelijk. De ombudsmannen constateren dat veel voorwaarden voor een goede ontwikkeling van kinderen onder druk komen te staan. Vanwege het alleenstaand zijn hebben de ouders uit de doelgroep over het algemeen minder ruimte om hun kinderen voldoende zorg, liefde en aandacht te geven. De ouders staan onder druk en zijn vanwege alle (financiële) problemen gestrest. Bovendien zijn deze ouders over het algemeen veel van huis om te werken. Het zorgt ervoor dat er minder structuur, regels, ondersteuning en interesse is voor de kinderen. Ook het risico op een onveilige thuissituatie wordt daarmee groter. Buitenshuis ervaren de kinderen de gevolgen, bijvoorbeeld doordat zij anders behandeld worden dan kinderen die niet in armoede opgroeien, in hun contacten met vrienden en andere volwassenen en op school en vrijetijdsbesteding. Voor kinderen zelf hoeft de armoede op zichzelf niet het grootste probleem te zijn. Voor hen is het echter wél belangrijk dat de armoede niet de kwaliteit van hun leefomstandigheden negatief beïnvloedt.⁷²

Kinderen die opgroeien in armoede, hebben net als volwassenen, te maken met armoede en de gevolgen daarvan. Onbestreden kinderarmoede wordt de armoede van de volgende generatie. Juist daarom is het zo belangrijk dat de vicieuze cirkel van armoede wordt doorbroken. Om dit te bereiken is het cruciaal dat betrokken instanties de armoede-gerelateerde problematiek in Caribisch Nederland integraal – met oog voor ouders én kinderen – in kaart brengen en hierop gezamenlijk, ook proactief, handelen. Belangrijk is hierbij de visie van de ouders en kinderen in mee te nemen. Hierop dient door het ministerie van BZK strakke regie worden gevoerd.

Integrale aanpak essentieel

Een integrale aanpak is essentieel gezien de complexiteit van de problematiek. De openbare lichamen, verantwoordelijk voor de armoedebestrijding op de eilanden, moeten hierbij samenwerken met het ministerie van BZK en andere ministeries, zodat zij voortvarend aan de slag kunnen gaan. De Rijksoverheid en de openbare lichamen hebben ieder hun eigen taken en verantwoordelijkheden maar effectieve samenwerking tussen betrokken partijen is noodzakelijk om op korte termijn belangrijke stappen te kunnen zetten in de bestrijding van armoede en daarmee het tij keren.

---

⁷² De Kinderombudsman (2019) [Ik ben meer dan mijn problemen](#); Rapportnummer KOM013/2019

5.4 Wat betekent dit voor Shanice en haar moeder?

Nogmaals, de ombudsmannen signaleren dat er stappen in de goede richting worden gezet om armoede in Caribisch Nederland te bestrijden, zowel op Rijks- als lokaal niveau. Voor Shanice, haar zusje en broertjes én voor haar moeder is het belangrijk dat die stappen – en de verbeteringen die op basis daarvan doorgevoerd worden – een *structureel* karakter hebben. In het verleden is nog te vaak gebleken dat veel van deze initiatieven tijdelijk waren, in de vorm van een pilot of een project. Door de tijdelijkheid van dit soort projecten worden verbeteringen niet structureel doorgevoerd, terwijl die verbeteringen wél mogelijk zijn. Kortom, structurele, langdurige inzet is nodig om armoede het hoofd te bieden. Daarbij vinden de ombudsmannen dat kinderen als Shanice én haar moeder van de overheid mogen verwachten dat zij snel en adequaat op weg worden geholpen om hun situatie te verbeteren. Zij moeten een stabiele toekomst kunnen opbouwen.

De overheid dient zich realiseren dat zij voor álle inwoners van Nederland, dus ook die van het Caribisch deel ervan, een zorgplicht heeft en dat zij die verantwoordelijkheid moet nemen. Juist daarom moet de overheid een aantal concrete stappen zetten om op korte termijn een aantal verbeteringen tot stand te brengen. Naar het oordeel van beide ombudsmannen zien onderstaande oplossingsrichtingen op verbetering van de situatie van de alleenstaande ouders en die van hun kinderen. Het gaat om:

Proactieve en integrale hulpverlening

Armoedeproblematiek staat niet meestal niet op zichzelf en gaat in veel gevallen gepaard met andere problemen, dat toont ook dit onderzoek weer aan. Voor eilandbewoners is het belangrijk dat als zij ondersteuning of hulpverlening nodig hebben, terecht kunnen bij een aanspreekpunt waar integraal gewerkt wordt bij de inzet van bijvoorbeeld (opvoed) ondersteuning, jeugdhulp, maatschappelijke ondersteuning, huisvesting en schuldhulp. Het in januari 2022 opgerichte Sentro Akseso op Bonaire is in dit verband een positief voorbeeld. Als voorportaal voor het sociale domein, biedt het centrum toegang tot verschillende vormen van ondersteuning, zowel individueel als op wijkniveau. Een dergelijke integrale aanpak helpt alleenstaande ouders met de vele problemen waar zij – als gevolg van armoede en als gevolg van alleenstaand ouderschap – in de dagelijkse praktijk tegenaanlopen. Daarbij dient apart gekeken te worden naar de behoeften van individuele kinderen in het gezin.

De hulpverlening moet ook makkelijk te vinden zijn. Daarom is het belangrijk dat de aanmelding zo laagdrempelig mogelijk is. De wijk ingaan, maatschappelijk werkers en schuldhulpverleners laten aansluiten bij wijkteams en op huisbezoek gaan is van toegevoegde waarde als het gaat om het bereiken van alleenstaande ouders die ondersteuning en hulpverlening nodig hebben.

De ombudsmannen constateren dat de tijdelijkheid van veel projecten maakt dat er (nog) te weinig integraal gewerkt wordt en dat bestaande problemen niet vanuit een gezamenlijk perspectief opgelost worden. Nog te vaak functioneren verschillende loketten gescheiden van elkaar. Per zorgdomein wordt bepaald welke zorg en ondersteuning nodig is en door wie dat moet worden betaald. En mogelijk vormen privacyregels een obstakel om informatie in een vroeg stadium met een andere instantie te delen. Toch is het belangrijk dat (overheids) instanties aan beide kanten van de oceaan maar ook lokaal beter met elkaar samenwerken, proactief zijn en inzetten langdurige inzet op preventie en vroegsignalering. Nauw verbonden aan een dergelijke integrale aanpak is een gezamenlijke visie op de doelgroep en de rol van professionele organisaties daarbij. Bij voorkeur behelst dit ook een meer-jarenlangetermijnvisie en een handreiking voor professionals over hoe om te gaan met kinderarmoede in het sociale domein. Cruciaal hierbij is dat áls er beleid of wetgeving in Den Haag geformuleerd wordt, dit in samenspraak met de eilanden gebeurt.

Tot slot wijst de Kinderombudsman er in dit verband op dat met name professionals een belangrijke rol kunnen spelen in het verminderen van de gevolgen van armoede voor kinderen en het versterken van de leefomgeving, zowel thuis als buitenshuis. Zo is in Europees Nederland een handreiking voor professionals gemaakt over hoe om te gaan met kinderarmoede in het sociaal domein.⁷³ Een soortgelijke handreiking voor Caribisch Nederland kan helpend zijn om al op korte termijn, voor het individuele kind, verbetering te brengen. Belangrijk is om hierbij in gesprek te gaan met kinderen, jongeren en ouders over wat zij nodig hebben.⁷⁴

Financiële (schuld)hulpverlening en juridische voorzieningen

In het verlengde hiervan wijzen de ombudsmannen nog op juridische en financiële kwesties rondom alimentatie en schuldhulpverlening, waar de groep alleenstaande ouders in Caribisch Nederland mee te maken hebben. Op enkele pilots na zijn er vrijwel geen voorzieningen op de eilanden die alleenstaande ouders hierbij ondersteunen. Een brede schuldenaanpak vraagt eveneens om inzet op preventie en vroegsignalering. Een voorbeeld hiervan is budgetteren. Door de inzet van trainingen op dit gebied, niet alleen voor professionals maar ook voor ouders zelf en voor kinderen via het onderwijs, valt veel winst te behalen. Vanuit de eilanden kan daarnaast meer de samenwerking wordt gezocht met elkaar, zowel in preventie, vroegsignalering en uitvoering.

Opvoedondersteuning

Het is duidelijk dat armoede een groot effect heeft op de mogelijkheden die ouders, en zeker alleenstaande ouders, hebben om op een goede en passende manier vorm te kunnen geven aan de opvoeding van hun kinderen. Zowel praktisch, in de zin van het kunnen voorzien in basisbehoefte en fysieke aanwezigheid, als emotioneel in de tijd, rust en aandacht die zij voor hun kinderen kunnen helpen. Dit heeft grote negatieve effecten – zowel direct als indirect – op het welzijn en het ontwikkelingsperspectief van kinderen, op hun kansen in hun verdere leven. De situatie thuis heeft nadelige consequenties voor hun schoolse prestaties (en daarmee hun arbeidskansen). De stress en het gebrek aan aandacht van ouders kan voor gedragsproblemen en hechtingsproblematiek zorgen.⁷⁵

Daarom is het noodzakelijk dat alleenstaande ouders in armoede voldoende ondersteund worden in de opvoeding van hun kinderen; voor de ontwikkelingskansen van kinderen is dit zelfs essentieel. Dat de beschikbaarheid van ouders en kwaliteit van de opvoeding belangrijk is voor kinderen wordt in Europees-Nederland erkend door programma's als Een Kansrijke Start en/of interventies als Voorzorg.⁷⁶ Een dergelijke aanpak is er in Caribisch Nederland niet. Organisaties zoals het Nederlands Jeugdinstituut zouden samen met de jeugdzorginstellingen op de drie eilanden kunnen kijken hoe dergelijke programma's vormgegeven kunnen worden om op die manier kwetsbare alleenstaande ouders extra te ondersteunen. Tot slot dient bij het verder ontwikkelen van wetgeving en beleid, het belang van het kind altijd worden onderzocht en meegewogen.⁷⁷

⁷³ Divosa 2021; Omgaan met kinderarmoede in het sociaal domein. Handreiking voor professionals.

⁷⁴ De Toolkit Het beste besluit van de Kinderombudsman kan hierbij helpend zijn.

⁷⁵ Warren, E.J. & Font, S.A. (2015). Housing insecurity, maternal stress and child maltreatment: An application of the Family Stress Model. *Social Services Review*, 89(1), 9-39.

⁷⁶ <https://kansrijkestart.nl/eerste-1000-dagen-baby/>; <https://www.nji.nl/interventies/voorzorg>.

⁷⁷ Bij het vaststellen van het belang van het kind moeten de volgende elementen worden meegenomen: identiteit van het kind, zijn of haar mening, behoud van de gezinsomgeving en belangrijke contacten, zorg bescherming en veiligheid, kwetsbaarheid, recht op gezondheid en recht op onderwijs. Het stappenplan Het beste besluit voor het kind kan hierbij behulpzaam zijn.

Toegankelijkheid kinderopvang

De zorg en opvang van hun kinderen vormt voor veel alleenstaande ouders een probleem. Zelf ontbreekt het hen aan de tijd hiervoor, en de opvang bij gezinsleden zorgt vaak voor verschillende opvoedstijlen die voor kinderen verwarrend zijn. Of er is geen toezicht waardoor kinderen op zichzelf zijn aangewezen. In dit verband wijzen de ombudsmannen in het bijzonder op de positieve ontwikkeling van BES(t)4Kids. Door dit programma is de opvang van kinderen verbeterd, is er meer toezicht op kinderen en worden kinderen gestimuleerd in hun ontwikkeling. Wel constateren de ombudsmannen dat voor bepaalde groepen ouders de te betalen eigen bijdrage te hoog is en dat kinderopvang niet beschikbaar is in de avonden en/of weekenden. Juist op die momenten probeert een deel van de alleenstaande ouders extra bij te verdienen. Hierdoor bestaat het risico dat er voor een groep kinderen, vaak diegenen die het gezien de kansongelijkheid het hardste nodig hebben, kinderopvang minder toegankelijk is. De ombudsmannen geven in overweging in te zetten op extra kinderopvang buiten de reguliere kantooruren én de eigen bijdrage voor de kinderopvang voor alle ouders op nihil te stellen. Dit ook gezien de ontwikkelingen en discussie over de kinderopvang in het Europese deel van Nederland.

Betaalbare cursussen

Omscholing en bijscholing zijn nodig om de kans op een hoger inkomen te vergroten. De ombudsmannen zien dat dit investering vereist. Mensen moeten opgeleid kunnen worden voor de banen die beschikbaar zijn. Vraag en aanbod moeten op elkaar worden afgestemd. Verder is het belangrijk dat opleidingen betaalbaar en beschikbaar (dus toegankelijk) zijn voor alleenstaande ouders in armoede. Specifieke aandacht is nodig voor de vroegere drop-outs: de huidige ouders die toen zij jong waren hun school niet hebben afgemaakt. Voor hen zijn weinig ontwikkelingsmogelijkheden op de eilanden, waarmee er weinig mogelijkheden zijn voor hen om zelf een stap te zetten om hun situatie te verbeteren.

Continueren maaltijden op school en opvang

Tijdens dit onderzoek hoorden de ombudsmannen dat er weinig (gezond) eten thuis is. Met instemming constateren de ombudsmannen dat er op de scholen en de opvang gezorgd wordt voor een (voedzame) maaltijd. Beseft moet worden dat dit voor sommige kinderen de enige gezonde maaltijd is die zij die dag krijgen. Met honger kunnen kinderen zich minder goed concentreren en hebben zij simpelweg minder energie om mee te kunnen doen. De ombudsmannen dringen er dan ook op aan dat gezorgd blijft worden voor deze maaltijden op school en de opvang, én dat hier financiële middelen voor beschikbaar blijven.

5.5 Aanbevelingen

De ombudsmannen vinden het belangrijk dat de ministeries in het Europese deel van Nederland de hierboven voorgestelde verbeteringen in nauwe samenwerking met elkaar vormgeven en afstemmen. Hierbij zien de ombudsmannen nadrukkelijk een regierol voor het ministerie van BZK. Dit ministerie kan, vanuit zijn verantwoordelijkheid diverse taken bij de verschillende ministeries en de openbare lichamen beleggen – én tegelijkertijd zorgdragen voor samenwerking en afstemming tussen de verschillende partijen -. De ombudsmannen doen de staatssecretaris van BZK dan ook de volgende aanbevelingen:

- Creëer een integrale aanpak bij (de toegang tot) hulpverlening en heb hierbij specifieke aandacht voor en een aanpak gericht op de kinderen.
- Zet in op meer financiële (schuld)hulpverlening en laagdrempelige juridische voorzieningen.
- Maak opvoedondersteuning bespreekbaar, beschikbaar en toegankelijk.
- Stel kinderopvang gratis beschikbaar.
- Bied betaalbare cursussen aan zodat (alleenstaande) ouders kunnen doorleren.

Bijlage 1 Getouwtrek om een sociaal minimum

In de Tweede Kamer wordt al jaren gesteggeld over het verbeteren van de bestaanszekerheid in Caribisch Nederland. Want hoewel iedere inwoner van Nederland (Europees én Caribisch Nederland) recht heeft op bestaanszekerheid,⁷⁸ is het (nog steeds) niet gelukt om voor de inwoners van de drie kleine bijzondere Nederlandse gemeenten (ook wel de BES-eilanden genoemd) een sociaal minimum vast te stellen. De voornaamste reden om het minimumloon in Caribisch Nederland niet gelijk te trekken met Europees Nederland is de vrees voor negatieve economische gevolgen.⁷⁹

Ijkpunt sociaal minimum

Wel stelde het (toenmalig) kabinet een zogenaamd [ijkpunt sociaal minimum](#) vast⁸⁰; een richtbedrag dat iemand ten minste nodig heeft om van te leven.⁸¹ Tevens werd een aantal maatregelen aangekondigd om de bestaanszekerheid van inwoners in Caribisch Nederland te verbeteren.⁸² Deze maatregelen waren voornamelijk gericht op het – stapsgewijs – verhogen van inkomens en uitkeringen en het verlagen van de kosten van levensonderhoud. De staatssecretaris van Sociale Zaken en Werkgelegenheid (SZW) zegde toe de ontwikkelingen te monitoren en de Tweede Kamer vijf jaren jaarlijks te informeren over de voortgang.⁸³

Voortgangsrapportage 2020

In juni 2020 publiceerde het kabinet de tweede jaarlijkse voortgangsrapportage ijkpunt bestaanszekerheid. Hierin stond onder meer vermeld dat er stappen zijn gezet om de inkomenspositie van inwoners van Caribisch Nederland te verbeteren en de hoge kosten van levensonderhoud te verlagen. Onder meer het wettelijk minimumloon, de uitkeringen en de kinderbijslag werden (opnieuw) verhoogd. Ook de bouw en het aanbod van sociale huurwoningen werden door het Rijk en de openbare gestimuleerd. Het kabinet stelde daarnaast structureel € 9,8 miljoen beschikbaar voor het verbeteren van de kwaliteit en financiële toegankelijkheid van de kinderopvang en werd aangekondigd dat mogelijkheden om structureel tot een verlaging van de kosten van energie, telecom en drinkwater te komen zouden worden onderzocht.

Voortgangsrapportage 2021

In de rapportage van juni 2021 aangekondigd dat de kinderbijslag zou worden verhoogd met 2,4 procent en dat de mogelijkheid een dubbele kinderbijslag toe te kennen aan gezinnen met kinderen met een extra zorgbehoefte zou worden onderzocht. Ook zou het sociaal minimum worden verhoogd. Naast de financiële middelen zou via de inzet van (verbeterde) hulp en ondersteuning geprobeerd worden om de bestaanszekerheid van (alleenstaande) ouders te verbeteren. Zo werd BES(t)4kids opgezet die kinderopvang biedt voor alle kinderen, in een poging om de negatieve effecten van kinderarmoede terug te dringen. Daarbij werd de algemene ouderbijdrage voor de opvang en buitenschoolse opvang verlaagd.⁸⁴

⁷⁸ Zie artikel 20 Grondwet.

⁷⁹ Het verhogen van het wettelijk minimumloon zou volgens het kabinet een negatief effect kunnen hebben op de arbeidsvraag, de regionale concurrentiepositie van de eilanden en de draagkracht van de economie.

⁸⁰ De aanleiding voor deze voortgangsrapportage was het rapport "Onderzoek naar een ijkpunt voor het sociaal minimum in Caribisch Nederland" van Regioplan. Dat onderzoek, in opdracht van het ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid (SZW) ingesteld, was erop gericht om de minimaal noodzakelijke kosten van het levensonderhoud in Caribisch Nederland in kaart te brengen op basis waarvan een sociaal minimum kon worden vastgesteld.

⁸¹ Het richtbedrag voor een alleenstaande op Bonaire werd op \$945 per maand vastgesteld. Op St. Eustatius was dat \$1.056 en \$1.077 op Saba.

⁸² Met het zogenaamde ijkpunt bestaanszekerheid wordt geprobeerd de kloof tussen inkomens en uitgaven te verkleinen door middel van kleine verhogingen van de inkomens en verlagingen van de kosten van het levensonderhoud.

⁸³ [Kamerbrief](#) voortgangsrapportage ijkpunt bestaanszekerheid Caribisch Nederland, 27 juni 2019

⁸⁴ Ook zijn zogenaamde kindplaatsen ingesteld, bedoeld voor kinderen van wie de ouders de bijdragen niet kunnen betalen.

Regeerakkoord december 2021

In het regeerakkoord wordt extra geld vrijgemaakt voor Caribisch Nederland. Eerder werd duidelijk dat het minimumloon en de uitkeringen op 1 januari 2022 met 10 procent zou worden verhoogd. Dit geldt eveneens voor de kinderbijslag dat werd vastgesteld op \$89 per maand per kind. De verhoging van het minimumloon en de uitkeringen ligt in lijn met de afspraken die gemaakt zijn in de Centraal Dialoog⁸⁵ op Bonaire en St. Eustatius en met de sociale partners op Saba. Ook zal ieder jaar 30 miljoen worden uitgetrokken voor investeringen in duurzaamheid, de economie en basisvoorzieningen. Voorts worden maatregelen getroffen om het leven op de eilanden betaalbaarder te maken. Tot slot hebben de coalitiepartijen toegezegd sneller uitvoering te geven aan het ijkpunt sociaal minimum waarbij het minimumloon en uitkeringen omhooggaan en de kosten voor levensonderhoud omlaag.⁸⁶

Unkobon klaagt Nederlandse staat aan

In februari 2022 liet de Consumentenbond Unkobon op Bonaire weten de Nederlandse staat te zullen aanklagen omdat deze onvoldoende doet om de armoede in Caribisch Nederland tegen te gaan. Volgens Unkobon blijft de Nederlandse staat in gebreke bij het vaststellen van een sociaal minimum.

---

⁸⁵ De Centraal Dialoog is een overlegorgaan tussen lokale overheid, werkgevers, vakbonden en Kamer van Koophandel over sociaaleconomische onderwerpen, zoals sociale zekerheid en armoedebestrijding

⁸⁶ <https://www.kabinetsformatie2021.nl/documenten/publicaties/2021/12/15/coalitieakkoord-omzien-naar-elkaar-vooruitkijken-naar-de-toekomst>

Bijlage 2 Omgevingsvoorwaarden kwaliteit van leven

De kwaliteit van leven wordt bepaald door 14 omgevingsvoorwaarden. In het rapport wordt op verschillende punten ingegaan op het effect van armoede op deze 14 omgevingsvoorwaarden. De voorwaarden voor een goede ontwikkeling zijn:

1. Adequate verzorging
2. Veiligheid
3. Liefde en aandacht van ouders
4. Structuur, regels en ondersteuning
5. Goed voorbeeldgedrag van ouders
6. Interesse van ouders
7. Stabiliteit en continuïteit in de opvoeding en verzorging
8. Veiligheid in de buurt
9. Respect
10. Een sociaal netwerk van andere volwassenen
11. School en vrijetijdsbesteding
12. Contact met leeftijdgenoten en vrienden
13. Goed voorbeeldgedrag van andere volwassenen
14. Zekerheid en continuïteit in de leefomstandigheden

De kwaliteit van de omgevingsvoorwaarden hangt samen met het welzijn van kinderen. In het algemeen is het zo dat hoe hoger de kwaliteit van deze 14 omgevingsvoorwaarden is, hoe beter het welzijn en het ontwikkelingsperspectief van het kind.

Bijlage 3 Literatuurlijst

Gebruikte bronnen

Antokolskaia, M.V., Jepessen de Boer, C.G., Ruitenbergh, G.C.A.M., Schrama, W.M., Van der Valk, I.E. & Vrolijk, P. (2019). Naleving van contact- /omgangsafspraken na scheiding: een rechtsvergelijkend en sociaalwetenschappelijk perspectief (samenvatting). Den Haag: Wetenschappelijk Onderzoek en Documentatie Centrum

Beleidsregels toepassing Besluit onderstand BES 2019. Verkregen via: <https://wetten.overheid.nl/BWBRO028595/2022-01-01>

Bestuursakkoord Aanpak Huiselijk geweld en Kindermishandeling Caribisch Nederland 2021-2024

Centraal Bureau voor de Statistiek (2021). Caribisch Nederland: VO en Mbo-scholieren: schoolbeleving en toekomstplannen. Verkregen via: <https://jmopendata.cbs.nl/#/JM/nl/dataset/20294NED/table?ts=1637918584884>

Centraal Bureau voor de Statistiek (2021). Jeugdmonitor-2021. Verkregen via: <https://longreads.cbs.nl/jeugdmonitor-2021/jongeren-in-caribisch-nederland/>

Centraal Bureau voor de Statistiek (n.d.) Statline

Committee on the Rights of the Child (16. February 2022). Concluding observations on the combined fifth and sixth periodic reports of the Netherlands (advance unedited version).

Divosa 2021; Omgaan met kinderarmoede in het sociaal domein. Handreiking voor professionals.

Ecorys (maart, 2019). Nulmeting Kinderopvang CN

Elam, K.K., Sandler, I., Wolchik, S. & Tein, J.-Y. (2016). Non-residential father-child involvement, interparental conflict and mental health of children following divorce: A person-focused approach, *Journal of Youth and Adolescence*, 45, 581- 593.

Hulse, K. & Saugeres, L. (2008). Housing insecurity and precarious living: an Australian exploration. Swinborne-Monash Research Centre: Australian Housing and Urban Research Institute.

[Kamerbrief](#) voortgangsrapportage ijkpunt bestaanszekerheid Caribisch Nederland, 27 juni 2019.

[Kamerbrief](#) over de uitkomsten analyse kinderrechten Caribisch Nederland, 2 oktober 2019.

[Kamerbrief](#) voortgangsrapportage ijkpunt bestaanszekerheid Caribisch Nederland 2020, 8 juli 2020.

[Kamerbrief](#) voortgangsrapportage ijkpunt bestaanszekerheid Caribisch Nederland 2021.

[Kamerbrief](#) Voortgang Onderwijs, Cultuur en Wetenschap in het Caribisch deel van het Koninkrijk, 8 juli 2021.

De Kinderombudsman (2017) [Alle Kinderen Kansrijk](#); Rapportnummer KOM013/2017

De Kinderombudsman (2019) [Ik ben meer dan mijn problemen](#); Rapportnummer KOM013/2019

De Kinderombudsman (2020). *Als je het ons vraagt. Thuis in 2020*, rapportnummer KOM009/2020

De Kinderombudsman (16 juni 2021). *Als je het ons vraagt. Kinderen op de BES-eilanden*. Rapportnummer KOM003/2021

Memorie van Toelichting BW BES

Nationale ombudsman, rapport *Oog voor ouderen in Caribisch Nederland*, september 2019. [Rapport 2019/045](#).

Nationale ombudsman en Kinderombudsman, rapport *Het maakt uit waar je wieg gestaan heeft*, september 2020. [Rapport 2020/030](#)

Newland, L.A. (2015). Family well-being, parenting, and child well-being: Pathways to healthy adjustment, *Clinical Psychologist*, 19, 3-14.

Regioplan (2018). *Onderzoek voor het ijkpunt naar een sociaal minimum in Caribisch Nederland*. Amsterdam: Regioplan

Staat van de woningmarkt, Jaarrapportage ministerie BZK

Warren, E.J. & Font, S.A. (2015). Housing insecurity, maternal stress and child maltreatment: An application of the Family Stress Model. *Social Services Review*, 89(1), 9-39.

Zijlstra et al. (2012) The Quality of the Childrearing Environment of Refugee or Asylum-Seeking Children and the

Best Interests of the Child: Reliability and Validity of the BIC-Q, *Behavioral Science and the Law*, 30, 841-855.

Ziol-Guest, K.M. & McKenna, C.C. (2014). Early childhood housing instability and school readiness. *Child Development*, 85(1), 103-113.

Nationale ombudsman

Postbus 93122
2509 AC Den Haag

Telefoon 070 356 35 63
nationaleombudsman.nl

Dit is een uitgave van de
Nationale ombudsman, april 2022

